INSTITUTUL TEOLOGIC ORTODOX
„SFÂNTUL IOAN TEOLOGUL”
din Edineț, Zăbriceni

CURS DE
ARHEOLOGIE BISERICEASCĂ

(LITURGICA GENERALĂ , I)

ANUL I, SEMESTUL I

Lector superior, Dr.
ieromonah Petru Pruteanu

EDITURA PAISIANA
ZĂBRICENI, 2006

NOȚIUNI INTRODUCTIVE

I. Noțiunea, obiectul şi izvoarele Liturgicii.

Liturgica este disciplina teologică care se ocupă cu studiul metodic şi sistematic al cultului divin public al Bisericii Creştine Ortodoxe.

Obiectul liturgicii este deci **cultul**, prin care înțelegem totalitatea actelor, a formelor şi a rânduielilor întrebuințate de Biserică spre cinstirea lui Dumnezeu şi a sfinților Lui şi prin care ni se împărtăşeşte harul mântuitor şi sfințitor.

Denumirea de ***Liturgică*** se trage însă de la cuvântul grecesc λειτουργία (liturghia), prin care astăzi înțelegem doar slujba euharistică, dar care în sens larg înseamnă "lucru obştesc", adică serviciu public. În teologie cuvântul "liturghie" se poate referi şi la toate actele de cult şi chiar la toată lucrarea sfințitoare a Bisericii.[1] Tocmai de aceea pentru disciplina dată se preferă anume denumirea de "liturgică". Un alt motiv este faptul că Sf. Liturghie ocupă locul central în cultul ortodox; deci pornind de la esență, dezvoltăm întregul.

Obiectul liturgicii are mai multe subdiviziuni care studiază aparte sau comparativ diferite aspecte ale ei. Cele mai importante sunt:

1. **Liturgica generală,** care studiază noțiunile generale legate de cult, istoria şi funcția cultului, noțiunile generale despre timpurile liturgice, sărbători, posturi, despre locaşurile de cult, iconografie, obiecte şi veşminte liturgice, precum şi anumite aspecte legate de clerul săvârşitor de cele sfinte. Această parte a Liturgicii este înrudită cu o disciplină mai generală numită *Arheologie creştină.*
2. **Tipicul,** care expune schematic rânduielile serviciului divin de astăzi, având ca scop îndeplinirea corectă şi exactă a slujbelor.
3. **Liturgica specială,** care se ocupă cu studiul amănunțit al formelor şi rânduielilor de cult, având o parte istorică şi una exegetică, adică de interpretare doctrinară şi simbolică.
4. **Imnografia** – este un compartiment special al Liturgicii care se ocupă cu studiul liturgic, istoric şi dogmatic al imnelor liturgice. Acest domeniu nu este pur liturgic, dar are o valoare foarte mare pentru studiul cultului ortodox.

Disciplina liturgicii este una foarte importantă şi este înrudită în primul rând cu Dogmatica, pentru că întregul cult este o expresie a credinței noastre, dar mai este înrudită şi cu Dreptul Canonic, cu Omiletica şi cu Pastorala.

Izvoarele liturgicii se pot împărți în două categorii: indirecte şi directe. Izvoarele indirecte sunt toate acele scrieri, documente sau texte literare care conțin referințe întâmplătoare la cultul liturgic: fragmente de texte liturgice (rugăciuni, expresii, formule), interpretări sau informații sumare asupra rânduielilor sau formelor de cult. Aici se numără în primul rând Sf. Scriptură, Scrierile Sfinților Părinți, Rânduielile Monahale şi Canoanele Sinoadelor Ecumenice şi locale, precum şi cele ale Sfinților Părinți.

Izvoarele directe sunt operele scrise care au ca scop direct expunerea unor informații privitoare la rânduiala, istoria şi explicarea cultului în diferite etape de dezvoltare. O parte dintre ele sunt *documente surse*, iar altele *elaborări critice sau ştiințifice* ale acestora. Între ele se numără în primul rând toate cărțile de cult, precum şi toate scrierile patristice cu caracter liturgic dintre care amintim:

- *Didahia celor 12 Apostoli*[2] şi în mod deosebit capitolele 9 şi 10 – sec. I
- *Apologia I a Sf. Iustin Martirul şi Filozoful*[3] - sec. II
- *Rânduiala bisericească egipteană* a Sf. Ipolit Romanul († 235), identificată de cercetători cu *Tradiția Apostolică (Ἀποστολικὴ Παράδοσις)*[4]

---

[1] Şi astăzi romano-catolicii înțeleg prin „liturgie" (ei nu zic „liturghie") toate slujbele Bisericii, iar pentru Dumnezeiasca Euharistie ei folosesc termenul de „missa".
[2] Editată în româneşte în colecția PSB vol.1, Bucureşti 1979 şi 1995.
[3] Editată în româneşte în colecția PSB vol.2, Bucureşti 1980.

- *„Constituțiile Apostolice”* sau *Aşezămintele Sfinților Apostoli (Ἀποστολικαὶ Διαταγαί),* în special cartea a VIII-a[5]

- *Testamentum Domini nostri Jesu Christi,* o scriere „apocrifă” în limba latină, de tradiție antiohiană (Siria, sec. IV)[6]. Acest izvor reflectă perioada sec. II-IV.

- Tratatele despre rugăciune: al lui Tertulian, al Sf. Ciprian al Cartaginei şi al lui Origen

- *„Evhologhionul” lui Serapion de Tmuïs* (Egipt)

- *„Catehezele”* Sf. Chiril al Ierusalimului[7]

- *„De Sacramentis”* a Sf. Ambrozie al Milanului

- *„Descrierea pelerinajului la locurile sfinte” (Peregrinatio ad Loca Sancta)* a pelerinei spaniole Silvia Egeria (384)

- *„Despre ierarhia bisericească”* a lui Pseudo-Dionisie Areopagitul (sec. V)

- „*Mystagogia”* Sf. Maxim Mărturisitorul († 662)

- *„Descriere a bisericii şi contemplație mistică (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ μυστικὴ θεωρία)* a Sf. Gherman I, patriarhul Constantinopolului († 740)

- *„Explicarea Liturghiei Darurilor mai înainte Sfințite”* a lui Teodor Studitul († 826). Tot el a scris şi un tipic pentru mănăstirea pe care o conducea şi care este de o valoare liturgică inestimabilă.

- *„Tâlcuirea dumnezeieştii Liturghii”(Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουγίας)* şi *„Despre viața în Hristos”* a Sf. Nicolae Cabasila (sec. XIV)

- O sinteză liturgică în întrebări şi răspunsuri a Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429)[8] – cea mai importantă lucrare exegetică a cultului

Ne-au mai rămas o mulțime de lucrări liturgice mai ales cu caracter tipiconal, cele mai importante fiind:

- *Tipicul Bisericii celei mari a Sfintei Sofii din Constantinopol* (sec. IX), numit *Synaxarion.*

- *Tipicul Mănăstirii Studion* (sec. IX), folosit aproape tot în Imperiul Bizantin în sec. IX-XIII.

- *Tipicul Mănăstirii Sf. Sava cel Sfințit* (elaborat în variantă finală în sec. XI-XII) – cel mai important tipic din Răsărit întrebuințat şi astăzi.[9]

În ultimele două secole studiul liturgic a cunoscut un progres fără precedent, chiar dacă conținutul lucrării este mai mult de cercetare a documentelor vechi şi de sinteză şi mai puțin cu un conținut original. Începutul unui astfel de studiu, care la început trebuia să se ocupe în primul rând de editarea (critică) a textelor liturgice, l-a făcut teologul francez Jacob Goar, care a editat *Evhologhionul grecesc* (*Euchologion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum, cum cuilibet personae, statui, vel tempori congruios, juxta usum orientalis ecclesiae.* Ed. Paris 1647; Veneția 1730 şi Graz 1960). Această lucrare a stat la baza studiului ştiințific al Liturgicii, atât în Răsărit, cât şi în Apus.

Cei mai importanți liturgişti din Răsărit sunt:

- La greci: Panaghiotis Trembelas şi I. Fountoullis

- La ruşi: Ivan Mansvetov, N. Krasnoseltsev, Alexei Dimitrevskii, Ivan Karabinov, Mihail Skabalanovici, Alexandr Schmemann, N. D. Uspenski, Mihail Jeltov, ş.a.[10] Majoritatea dintre ei au dezvoltat mai ales partea istorică a cultului.

---

[4] Textul în româneşte cu unele comentarii au fost editate de Pr. Petru Buburuz, *Sfântul Ipolit Romanul şi Tradiția Apostolică,* Chişinău 2002, 264 p.

[5] Lucrarea este pusă de cele mai multe ori pe seama Sf. Clement Romanul, dar în realitate ea datează de prin anul 380. Totuşi, această lucrare este fundamentală în studiul istoriei cultului în general şi al Euharistiei în special. Despre importanța liturgică a acestei lucrări a se vedea articolului diaconului Mihail Jeltov, *Апостольские Постановления,* în ПЭ, том 3, сс. 113-119.

[6] O lucrare apocrifă, dar de o importanță foarte mare. Conținutul ei reflectă practicile liturgice antiohiene din sec. III-IV

[7] Ediția în româneşte: Ed. IBM al BOR, Bucureşti 2003.

[8] Prima traducere românească a fost intitulată *Voroavă de întrebări şi răspunsuri,* Bucureşti 1765. A doua ediție a lui Toma Teodorescu a apărut cu titlul *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe...,* Bucureşti 1865-1866. Ultima ediție este apărută la Suceava 2000-2004, în două volume cu titlul *Tratat.*

[9] A fost tradus pentru prima dată în româneşte la Iaşi în 1816 şi retipărit la Suceava în 2002. Există şi o ediție critică incompletă cu introducere şi note apărută la Bucureşti, Editura “Credința Noastră”, 2003 (ieromonahul Petru Pruteanu).

- La români: Melchisedec Ştefănescu, Vasile Mitrofanovici, Petre Vintilescu [*Liturghierul Explicat, Curs de Imnografie, etc.*] şi Ene Branişte [*Liturgica Generală* şi *Liturgica Specială* + zeci de articole şi studii teologice).

În Occident există foarte mulți cercetători ai cultului ortodox (chiar dacă ei sunt romano-catolici, iar unii chiar protestanți). Cei mai importanți dintre ei sunt Anton Baumstark, Juan Mateos, Mihail Arranz[11], Robert Taft, ş.a.

II. Principii generale despre cultul creştin ortodox.

Obiectul de studiu al Liturgicii, aşa cum am mai spus, este **cultul divin public**, prin care înțelegem în general, totalitatea actelor şi sentimentelor religioase prin care noi intrăm în relație de comunicare şi comuniune cu Dumnezeu.

Privit în sensul larg şi generalizat al cuvântului, ***cultul*** reprezintă totalitatea slujbelor şi rânduielilor bisericeşti, precum şi orice formă şi act liturgic săvârşit de un cleric consacrat (sfințit, hirotonit), prin care Biserica cinsteşte pe Dumnezeu, primind de la El şi împărtăşind credincioşilor harul sfințitor.

Cultul are ca bază sentimentul religios al omului şi setea lui după Dumnezeu concretizată în cele trei virtuți capitale: credința, nădejdea şi dragostea. La ele se adaugă şi evlavia, care în cult are un rol capital, dar numai dacă nu cade într-un pietism exagerat.

Acest sentiment religios al omului poate rămâne ascuns sau să se manifeste lăuntric şi această formă de cult se numeşte **cult intern** sau **subiectiv.** El se poate manifesta prin pietate, fapte bune, rugăciune lăuntrică etc.). Desigur, această formă de cult este considerată nedesăvârşită şi chiar insuficientă.

Există însă şi o formă văzută a cultului care se manifestă prin acte religioase şi rituri şi acesta se numeşte **cult extern.** Această formă de cult nu antrenează doar sufletul, ci şi trupul; astfel omul, în integritatea lui psiho-fizică, aduce laudă lui Dumnezeu. O formă ideală a cultului este cea care îmbină aceste două forme de cult.

În funcție de numărul persoanelor care practică cultul religios, cunoaştem un **cult personal** sau **particular,** practicat de o singură persoană sau de un grup restrâns de persoane, dar independent de societatea religioasă în care trăieşte. Există însă şi un **cult colectiv** sau **public** – care este cultul oficial al Bisericii Ortodoxe şi care este, de fapt, obiectul de studiu al Liturgicii. Deşi aceste două forme de cult nu se exclud, ci se completează, uşor ne dăm seama că forma publică a cultul este superioară celei particulare, întrucât exprimă mai bine ideea de comuniune şi iubire dintre creştini.

Cultul divin public al Bisericii implică nişte condiții şi presupune anumite reguli:

a) Trebuie să se facă prin mijlocirea clericilor, a sfințiților slujitori şi care au harul de a exercita cultul divin

b) Trebuie săvârşit la timpuri determinate, în zile şi ceasuri fixe şi obligatorii pentru toată obştea creştinească

c) Trebuie săvârşit în locaşuri anumite (biserici, paraclise, capele) destinate rugăciunii colective şi consacrate săvârşirii Jertfei euharistice

d) Trebuie săvârşit după un anumit tipic fix şi obligatoriu pentru toți.

Cea mai concretă expresie a cultului este rugăciunea, care este convorbirea tainică cu Dumnezeu. Dar cultul mai presupune şi anumite gesturi şi acte liturgice care de asemenea intră în studiul Liturgicii şi au o anumită importanță simbolică şi practică.

---

[10] Cele mai importante lucrări ale acestor mari liturgişti ruşi pot fi găsite pe site-ul URL: mzh.mrezha.ru/classics.html, dar şi pe alte linkuri care pornesc de acolo.

[11] Acest liturgist occidental are un site personal – http://arranz.mrezha.net

Despre cult mai spunem că el are un întreit scop:

- **Latreutic,** de adorare şi slăvire a lui Dumnezeu[12]. Termenul de adorare - λατρεία, este rezervat numai lui Dumnezeu – Treime. Sfinții primesc doar o cinstire - δουλεία, iar Fecioara Maria, o preacinstire - ὑπερδουλεία.
- **Sfințitor** sau harismatic**,** de primire a harului divin[13]. Acest har se împărtăşeşte în primul rând prin Sfintele Taine, dar şi prin orice lucrare a Bisericii.
- **Didactic** sau învăţătoresc şi catehetic. Cultul are scopul de a ne învăța adevărul de credință şi de a ne da anumite sfaturi duhovniceşti, atât prin tropare, imne, stihiri etc., cât mai ales prin citirile din Sf. Scriptură care se fac în cadrul cultului şi prin predică.

Spre deosebire de romano-catolici sau protestanți care exagerează doar un anumit scop sau latură a cultului, Biserica Ortodoxă dă o importanță tuturor acestor aspecte, fără a accentua în mod deosebit nici una, făcând chiar o împletire a lor.

Aşezământul divin al cultului creştin ortodox şi etapele lui de dezvoltare

Dumnezeu, făcând lumea şi pe om, s-a odihnit în sfârşit, punând astfel început cinstirii zilei a şaptea. După căderea în păcat a strămoşilor noştri, Dumnezeu l-a învăţat pe om să aducă jertfe prin care se preînchipuia Jertfa răscumpărătoare de pe Golgota.

Urmărind pretutindeni în natură urmele înțelepciunii şi puterii lui Dumnezeu, primii oameni îşi exprimau spontan sentimentele lor de bucurie şi mulţumire prin diferite cuvinte şi mişcări. Astfel apar ritualurile sfinte. După primirea Legii proorocul Moise a construit pentru poporul Israel cortul, a sfinţit persoane pentru săvârşirea cultului mozaic, a aşezat sărbătorile iudaice şi formele de aducere a jertfelor.

În Noul Testament, Domnul Iisus Hristos a pus început cultului religios creştin, a întemeiat Biserica şi a aşezat Taina Euharistiei. La rândul lor, Sf. Apostoli, predicând la popoarele păgâne Evanghelia, răspândeau totodată şi metodele de exercitare a cultului creştin, făcând unele completări şi explicaţii necesare. Această misiune a fost preluată de la Sf. Apostoli de către Sfinţii Părinți, care luminați fiind de Duhul Sfânt, au alcătuit rugăciuni, slujbe şi ritualuri, neschimbând esența cultului şi având la bază tradiția bisericească apostolică. Astfel cultul creştin ortodox a ajuns la cea mai mare înălțime, bogăție şi splendoare[14].

Pentru o înţelegere mai corectă a evoluţiei cultului ortodox, trebuie să distingem următoarele perioade de dezvoltare:

1. Instituirea de către Mântuitorul Hristos a cultului creştin, care are la bază jertfa euharistică nesângeroasă şi principiul „închinării în duh şi în adevăr" (Ioan 4,24)

2. Epoca apostolică care avea formele de cult într-o formă primitivă, de multe ori legate de formele iudaice de cult (sec. I)

3. Epoca persecuțiilor (sec. II- anul 313), când se dezvoltă principalele rânduieli de cult şi apar primele Sărbători închinate Mântuitorului şi martirilor. Slujbele se oficiau în catacombe şi în case particulare

4. Perioada 313 – 726, când începe criza iconoclastă. Acum cultul cunoaşte cel mai mare avânt. Notele specifice ale acestei perioade sunt:
   a) Construirea de locaşe de cult şi dezvoltarea arhitecturii şi artei bisericeşti
   b) Dezvoltarea ciclului zilnic al slujbelor şi a sistemului de Laude bisericeşti şi a imnografiei

---

[12] Ceea ce vine de la om spre Dumnezeu. Aceasta presupune şi recunoştința şi mulțumirea noastră adusă lui Dumnezeu – εὐχαριστία.

[13] Ceea ce vine de la Dumnezeu spre om.

[14] Deşi cultul este bazat pe tradiția apostolică care în esența ei nu poate fi schimbată, Biserica admite totuşi un aspect dinamic în ce priveşte evoluția formelor de cult. Astfel de evoluții pot avea loc şi în prezent şi vor avea loc ți în continuare, cât va exista Biserica.

c) Constituirea şi generalizarea textului celor două anaforale liturgice: Liturghia Sf. Vasile cel Mare şi cea al Sf. Ioan Gură de Aur, dar şi cea a Darurilor mai înainte Sfinţite.

d) Apariţia celor mai multe sărbători, inclusiv ale Maicii Domnului după Sinodul al III-lea Ecumenic din 431 de la Efes

e) Dezvoltarea monahismului care a avut un rol capital în dezvoltarea cultului ortodox

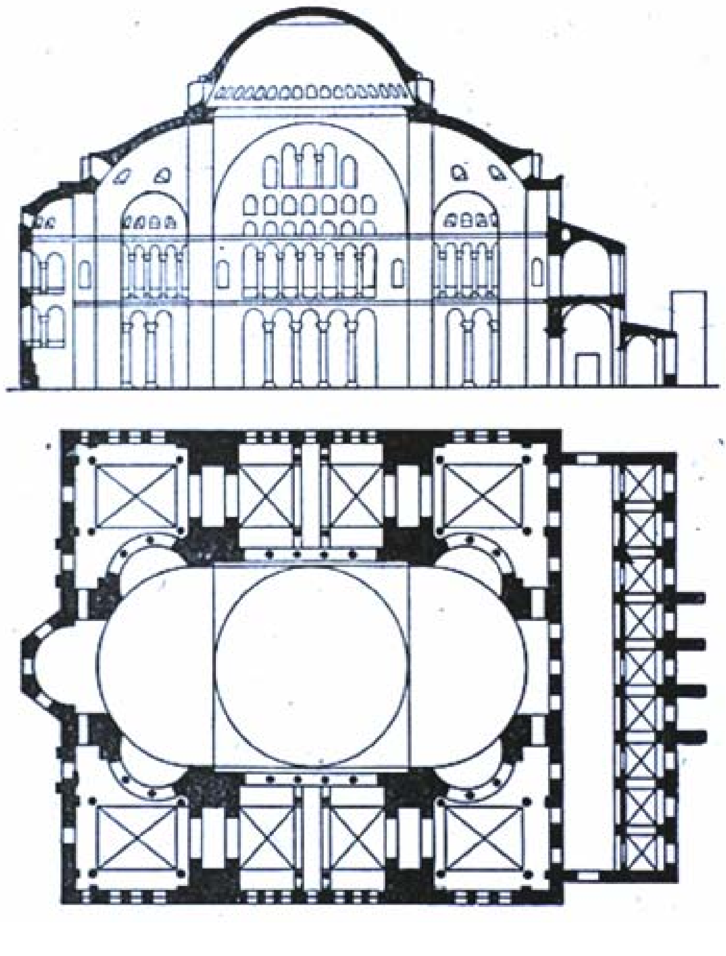
5. Perioada sec. IX-XIII în care au apărut cele mai multe creaţii imnografice şi au luat sfârşit etapele de dezvoltare a slujbelor de rit bizantin. Tot acum au loc creştinările popoarelor slave. Cultul răsăritean se generalizează în tot Răsăritul Ortodox într-o formă aproape finalizată

6. După sec. XIII, Cultul ortodox în această perioadă n-a mai suferit modificări esenţiale, ci doar unele neînsemnate ce ţin de tradiţiile Bisericilor locale. Un rol important în această perioadă şi până acum în are Sfântul Munte Athos.[15]

După Sinodul IV Ecumenic (451) o parte din creştinii din Orient (copţii monofiziţi, siro-iacobiţi, nestorieni, armeni, etiopienii abisinieni ş.a.) s-a despărţit de Biserica Ortodoxă, practicând şi astăzi forme de cult ce diferă de cele ortodoxe.

O ruptură şi mai mare s-a produs în 1054, când creştinii din Apus s-a rupt de Biserica Universală. Acest lucru a dus la formarea unui cult apusean numit romano-catolic. Şi până la 1054 creştinii din Apus aveau forme specifice de cult, dar acestea nu presupuneau o doctrină eretică şi ritul latin nu era văzut ca ceva greşit, ca acum.

Cultele protestante şi neoprotestante nu prezintă nici o valoare pentru studiul Liturgicii mai ales datorită caracterului său a-ierarhic şi pur simbolic.



[15] A se vedea mai multe amănunte în studiul nostru *Evoluţia rânduielilor tipiconale în Răsăritul Ortodox. Studiu istorico-liturgic;* în revista „Studii Teologice” nr.1/2006, pp. 63-99.în revista „Studii Teologice” nr.1/2006, pp. 63-99.

BISERICA – LOCAŞ DE ÎNCHINARE

1. Biserica şi denumirile ei.

Clădirea sau Locaşul închinat lui Dumnezeu în care se adună credincioşii pentru rugăciune şi pentru primirea harului Duhului Sfânt, prin Sfintele Taine, se numeşte biserică[16].

Cuvântul românesc – ***biserică*** provine din latinescul *basilica - βασιλική [17],* şi care la rândul lui derivă din expresia grecească: *βασιλικὸς οἶκος - casa Împăratului*. Echivalentul grecesc însă înseamnă adunare de credincioşi – **ἐκκλησία**, adunare. Alte denumiri ale bisericii întrebuinţate în vechime: *κυριακόν - Κυριακὸς οἶκος, ναός şi σύνοδος / σύναξις.*

Biserica este „casa Domnului" şi icoana Împărăţiei lui Dumnezeu. Ea este cămara de nuntă în care suntem chemaţi să ne logodim cu Hristos – Mirele cel Ceresc. Ea este Muntele Sinai în care ni se descoperă Dumnezeu şi ne învaţă poruncile Lui şi Ierusalimul cel de Sus (Sionul) în care suntem chemaţi să sărbătorim „Paştile cele veşnice". Sf. Maxim Mărturisitorul numeşte Biserica – „Cerul pe pământ", ea fiind şi „tronul lui Dumnezeu" fiindcă aici, în chip nevăzut, stă de faţă Însuşi Mântuitorul Hristos, într-o prezenţă deosebită şi plină de slavă, ce nu se contrazice şi nici nu exclude atotprezenţa Lui, ci o face mai reală într-un anumit loc. Deci, biserica este un locaş închinat lui Dumnezeu, dar şi Sfinţilor Lui, care uneori sunt aleşi ca ocrotitori ai lăcaşelor divine.[18]

După exteriorul şi menirea ei, biserica, poate fi de mai multe feluri: paraclis, biserică (obişnuită), sobor sau catedrală.

Paraclisul este o bisericuţă ce se găseşte în interiorul unei case sau clădiri şi se foloseşte temporar sau pentru totdeauna, ca o înlocuire a bisericii (din l. greacă "para-ekklesia" – în loc de biserică).

Soborul este o biserică mare unde slujesc un sobor de preoţi (de obicei în oraşe).

Catedrala este soborul în care se află catedra episcopului. Prin urmare, într-o eparhie nu poate exista decât o singură catedrală şi anume, biserica în care a fost intronizat ierarhul locului şi unde el slujeşte cel mai des, mai ales la marile sărbători.

2. Apariţia bisericii ca locaş de cult

În Vechiul Testament de la Adam şi până la Moise credincioşii nu aveau locaşuri speciale de cult. Ei săvârşeau cultul sub cerul liber şi în diferite locuri: Cain şi Abel aduceau jertfe în câmp; Noe pe locul unde a ieşit din corabie; Avraam pe muntele Moria; Iacob în Batuil etc.

Slujirea într-un anumit locaş s-a început de la Moise, căruia Dumnezeu i-a poruncit să facă „Cortul Mărturiei", dându-i măsurile exacte ale edificiului ce trebuia construit *(vezi: Ieşire XXV-XVII)*[19]. Cortul a fost primul locaş sfânt închinat Adevăratului Dumnezeu. După chipul cortului, mai târziu, Solomon a construit pe muntele Moria, în Ierusalim, primul Templu. Regele Persiei Nabucodonosor în urma invaziei a distrus Templul. Dar, după întoarcerea din captivitatea babilonică, iudeii au zidit cel de al doilea templu în care s-a rugat şi Mântuitorul şi care a fost distrus de către romani în anul 70 după Hristos[20].

În Testamentul Harului, Domnul Iisus Hristos a trimis pe ucenicii săi să binevestească la toată lumea, însă nu le-a indicat un loc anume pentru săvârşirea slujbelor. Hristos ia învăţat *să se închine în duh şi adevăr* (Ioan 4,24), iar prin aceasta nu a neglijat nicidecum locul destinat rugăciunii, ci

---

[16] Când acest cuvânt apare cu literă mică, el se referă la locaşul de închinare, iar când este cu majusculă (Biserică), termenul se referă „Trupul tainic al Domnului" sau la Biserica ca Instituţie divino-umană.

[17] Este important de accentuat că acest termen a fost folosit încă de Septuaginta, referindu-se la Templul din Ierusalim (II Paralipomena 4,9 şi 6,13)

[18] De aici a apărut prin filieră slavonă expresia de *Hram al Bisericii.*

[19] Aceasta înseamnă că Dumnezeu a revelat omenirea despre felul în care oamenii ar trebui să zidească locaşul lui Dumnezeu. Deci acesta nu poate fi construit oricum.

[20] Acest lucru s-a întâmplat în mod sigur după un plan providenţial al lui Dumnezeu, întrucât, odată cu apariţia creştinismului nu mai era nevoie de acel Templu al Legii Vechi şi nici de jertfele sângeroase aduse în el.

doar a schimbat accentul de la loc[21] şi de la alte formalităţi legate de cult, la starea duhovnicească necesară săvârşirii cultului. El personal s-a rugat în diferite locuri: în pustiu, pe munte, în grădina Ghetsimani etc., iar pentru săvârşirea Euharistiei Mântuitorul a ales foişorul din Sion, care devine prima biserică creştină.

În primele trei veacuri creştinii se adunau pentru a săvârşi Euharistia în casele credincioşilor mai înstăriţi în anumite încăperi care se numeau icoase (din l. greacă ὁ οἶκος– casă).

În anii în care prigoanele asupra creştinilor căpătau un caracter mai riguros, credincioşii se refugiau în aşa numitele catacombe, care, conform legislaţiei Imperiului Roman, nu erau supuse percheziţiilor.

Catacombele (din limba latină *catacumbas – galerie subterană*) sunt nişte cimitire subterane în care creştinii din primele trei veacuri îşi înmormântau răposaţii. Ele le mai serveau drept adăpost şi locaş de rugăciune în timpul persecuţiilor.

În jurul Romei existau circa 35-40 catacombe. Ele purtau (şi poartă şi acum) numele proprietarilor cărora au aparţinut la început teritoriile respective sau numele martirilor mai principali din ele, de exemplu: catacombele Sf. Sebastian, Sf. Calist, Sf. Domitilla ş.a.

Catacombele au înfăţişarea unor lungi coridoare subterane, de obicei strâmte (rareori depăşesc lărgimea de un metru), unele mai joase, altele mai înalte, tăiate vertical în pereţii de stâncă (o rocă vulcanică uşor de tăiat dar destul de rezistentă) la diferite adâncimi, de la 4 până la 15 m sub pământ. Încrucişându-se şi suprapunându-se aceste coridoare, formează un uriaş şi complicat labirint, care ocupă o suprafaţă de 250 ha cu o lungime totală de 100 km. Catacombele comunică cu suprafaţa prin aşa numitele *luminarii*, nişte răsuflători strâmte care servesc pentru aerisirea şi iluminarea interiorului.

De-a lungul coridoarelor în pereţii laterali sunt săpate nişte încăperi mici, mijlocii şi mai mari. Primele se numesc ***cubicule*** – nişte gropniţe (cotloane) pentru înmormântare: Cele mijlocii se numesc ***cripte***, iar cele mai mari – ***capele***. Criptele şi capelele serveau pentru rugăciune. În ele încăpeau de la 70 până la 150 credincioşi.

După publicarea Edictului de toleranţă religioasă de la Milan de Constantin cel Mare, în anul 313, se pune capăt persecuţiilor împotriva Bisericii Creştine şi creştinismul devine religie tolerată de Stat, iar mai apoi, după anul 380 – dominantă în întreg Imperiul Roman de Răsărit şi Apus. Slujbele creştine încep să se săvârşească nestingherit în locaşuri măreţe. În toate centrele importante ale lumii creştine din sec. IV-V se înalţă biserici, unele mai frumoase decât altele, prin arta construcţiei, prin dimensiuni, prin bogăţia şi splendoarea lor, dând astfel naştere unei adevărate arte. Exemplul cel mai strălucitor îl dă însuşi Constantin cel Mare, care ajutat şi încurajat de maica sa Sf. Elena iniţiază campania de zidire a unor măreţe biserici din Constantinopol, Roma, Ierusalim şi alte locuri din Ţara Sfântă.

ASPECTUL EXTERIOR AL BISERICILOR CREŞTINE

Modul de construire a Sfintelor Locaşe n-a fost acelaşi totdeauna şi pretutindeni. La început acestea aveau foarte multe elemente comune, dar în timp stilurile de bisericii s-au dezvoltat în funcţie de perioada istorică, zona geografică şi de mentalitatea şi perceperea sensului şi rostului locaşului de cult. Începând cu sec. IV s-au format mai multe stiluri de arhitectură dintre care primul, în ordine cronologică este ***stilul bazilical***, comun pentru aproape toate zonele Imperiului Romano-Bizantin.

Denumirea de bazilică se dădea la greco-romani unor săli publice sau "împărăteşti", unde se adunau cetăţenii pentru a hotărî unele probleme importante ale societăţii. În perioada în care creştinismul se răspândeşte larg între greco-romani, bazilicile erau cele mai măreţe clădiri. Iată de ce acest stil de arhitectură a fost folosit drept model pentru construirea sfintelor lăcaşuri, adică ceea ce era considerat mai frumos şi mai măreţ, a fost închinat lui Dumnezeu.

[21] La iudei, locul de aducere a jertfei lui Dumnezeu era doar Templul din Ierusalim. Odată cu dărâmarea acestuia, nu s-au mai adus nici un fel de jertfă din partea lor.

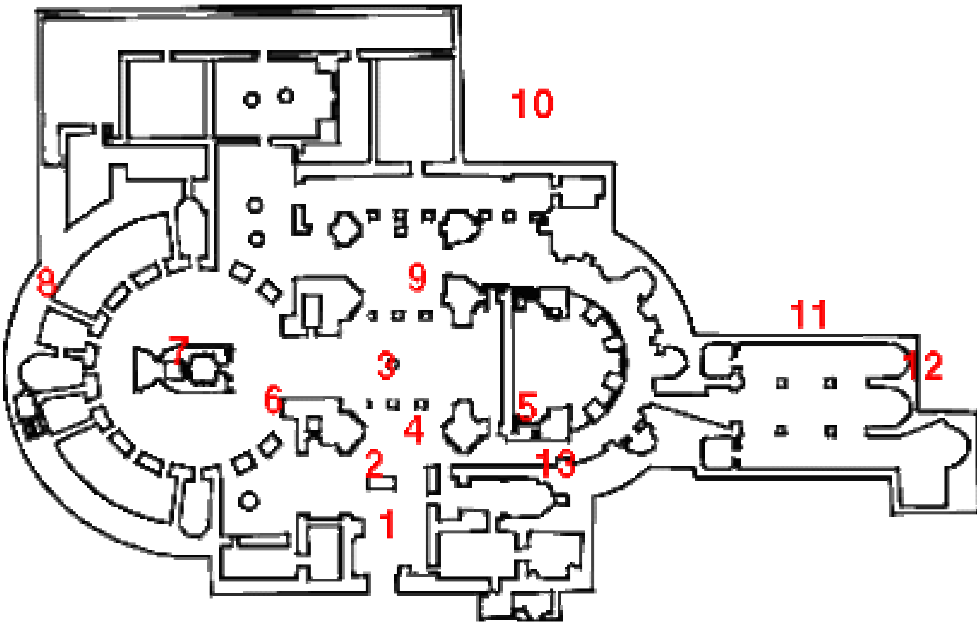
Bazilicile au de obicei forma dreptunghiulară, dar şi pătrată sau în formă de cruce. O notă specifică bazilicilor este prezenţa coloanelor. În interior bazilicile se împart, prin rânduri de coloane, în 3 sau 5 nave. Bazilicile, de cele mai multe ori nu au cupolă, ci un acoperiş boltit cu bolţi semicilindrice. După aspectul exterior sunt asemănătoare cu o corabie.

Cele mai importante bazilici sunt:

a) ***de tip Oriental***: Bazilica Naşterii Domnului din Betleem – sec. IV şi VI; Bazilica Sf. Nicolae din Mira şi complexul bazilical Sf. Simeon Stâlpnicul de lângă Antiohia – sec. V-VI;

b) ***de tip Occidental***: Bazilica Sf. Pavel din Roma – sec. IV; Bazilica Sf. Clement din Roma – sec. V; Bazilica Sf. Sabina şi Bazilica Santa Maria-Majore (Maggiore) – sec. IV-V, renumită pentru mozaicurile sale; două bazilici din Ravena închinate Sf. Apolinarie – sec. IV-V.

Bazilici de tip Occidental întâlnim şi în Răsărit. Cea mai cunoscută astăzi este Bazilica Sf. Dimitrie din Tesalonic. În ce priveşte Complexul Sfântului Mormânt cu Bazilica Sfintei Cruci din Ierusalim, numită şi Martyrion, veche din timpul lui Constantin cel Mare, astăzi de fapt nu mai păstrează forma ei bazilicală, ci are o arhitectură complexă şi hibridă, cu multe elemente romane din timpul Cruciadelor. Multe alte din bisericile de tip bazilical au fost distruse sau pur şi simplu li s-a schimbat arhitectura originală. Săpăturile arheologice arată că astfel de bazilici au existat şi în Dobrogea şi în mai multe locuri de pe malul sudic al Dunării.



(Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim: ***1*** *– intrarea,* ***2*** *– piatra ungerii,* ***3*** *– biserica Învierii,* ***7*** *– Mormântul Domnului,* ***13*** *– Golgota (locul răstignirii).*

Alte stiluri mai importante sunt ce s-a dezvoltat în decursul timpului (în ordinea cronologică):

a) În Răsărit

1. Bizantin
2. Stiluri naţionale şi locale (moldovenesc, românesc medieval, brâncovenesc, rusesc, balcanic, etc.) sau combinate, cum este stilul bisericilor basarabene din sec. XIX-XX.

b) În Apus

1. Romanic
2. Gotic
3. Renascentist (al Renaşterii), care a dezvoltat trei alte stiluri secundare: baroc, rococò, etc.

<u>Stilul bizantin</u>

În secolele IV-V paralel cu stilul bazilical, ia naştere în Răsărit stilul bizantin, leagănul căruia este oraşul Bizanţ (Constantinopol).

Acestui nou stil îi sunt specifice:

▪ construirea în formă pătrată, de cerc, stea octagonală sau cruce cu brațele egale;
▪ pereții ce formează extremele edificiului au forma absidală (de semicerc)
▪ acoperişul culminează cu o cupolă / turlă.

Stilul bizantin, începând cu sec. VI şi până în sec. XV, devine dominant în tot Imperiul Bizantin. Cu timpul însă, s-a dezvoltat şi un stil neo-bizantin, care are la baza vechiul stil bizantin, dar împrumută şi unele elemente de arhitectură modernă.

Cea mai importantă biserică din lume ce aparține stilului vechi bizantin este Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol.[22] Alte biserici vechi aparținând acestui stil sunt:

a) în Constantinopol: Sf. Irina; Sfinții Serghie şi Vach; Haghia Theotokos; Chora; ş.a.

b) în alte zone de influență veche bizantină: Sf. Vitalie din Ravena, Adormirea Maicii Domnului din Niceea, Nea Moni (Noua Mănăstire) din Hios şi majoritatea bisericilor centrale (katholikon) din Sfântul Munte Athos;

c) multe alte biserici din Balcani, Țările Române şi Rusia (incluzând şi Ucraina de astăzi şi mai ales Kievul). Acestea însă foarte rar păstrează stilul bizantin pur. Apar foarte multe elemente de arhitectură locală populară, mai ales în Moldova şi Rusia.

<u>Stilul romanic</u>

Paralel cu stilurile bazilical şi bizantin din Răsărit, în lumea creştină din Apus se formează un nou stil numit ***romanic***. El ia naştere în epoca lui Carol cel Mare (sec. VIII-IX). Leagănul lui este Franța şi nordul Italiei (Lombardia), de unde se răspândeşte în tot Apusul, devenind stilul oficial al catolicismului din sec.X-XIII. Bisericile de stil romanic se disting prin masivitatea construcției şi aspectul lor uneori greoi. La intrare au două turle asemănătoare clopotnițelor. Foarte mult predomină sculptura decorativă.

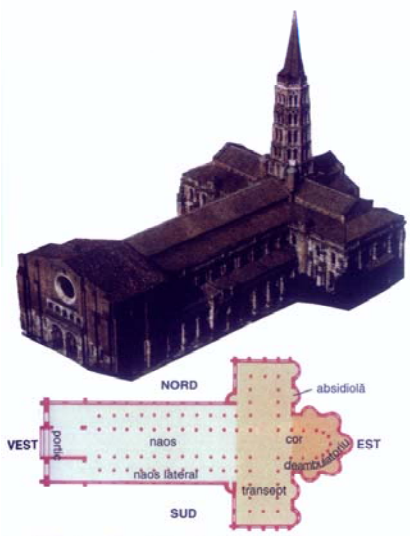
<u>Stilul gotic</u>

Acest stil apare în a doua jumătate a sec. XII sub influența Cruciadelor. Patria lui este Franța. În comparație cu stilul romanic, bisericile de stil gotic sunt zvelte cu turle şi cupole foarte înalte (uneori peste 50 m) de formă piramidală, cu vârfuri ca săgeata. În interiorul lor pictura este înlocuită de sculptura monumentală: statui gigantice şi ornamente vegetale care acoperă suprafața pereților şi a coloanelor. Apogeul său, stilul gotic şi l-a atins în sec. XV. Cea mai cunoscută biserică, dar nu şi cea reprezentativă pentru acest stil este Catedrala Notre-Dame de Paris. O largă răspândire a acestui stil a avut loc în Țările de Jos, Germania, Anglia şi Țările Scandinave. Începând cu sec. XVI el cedează în fața unui nou stil, al renaşterii.

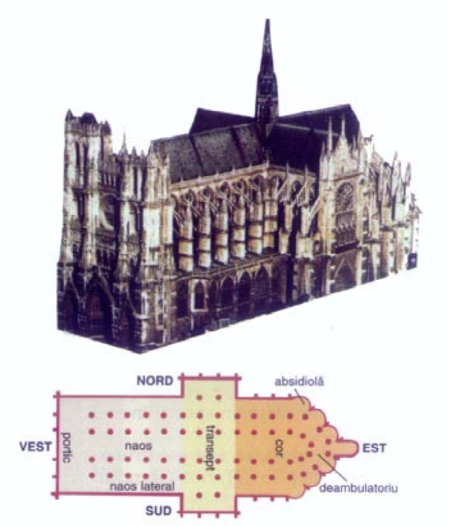
A se vedea imaginile de mai jos, care reflectă biserici ale acestor două stiluri: prima – stilul romanic (francez), iar a doua – stilul gotic.

---

[22] Această Catedrală a fost construită între ani 532-535 de către împăratul Iustinian, pe locul unei biserici mai vechi din timpul Sf. Constantin cel Mare. Ea este cel mai mare locaş de cult ortodox. Este în formă aproape pătrată (77 x 71,70 m.), are o cupolă uriaşă cu înălțimea de 54 m şi diametrul de 31 m – turlă care domină întreg interiorul bisericii; în interior sunt 107 coloane şi numeroase galerii şi balcoane, tocmai de aceea este numită uneori „Biserica cea Mare”. Pereții erau înfrumusețați cu mozaic aurit din care s-au păstrat doar puține fragmente. În anul 1453, când a fost cucerit Constantinopolul, Sf. Sofia a fost făcută moschee, iar în 1847, în urma presiunilor internaționale, Sf. Sofia a fost restaurată şi făcută muzeu internațional, cum este şi până astăzi.



1. Fotografia şi planul catedralei din Saint-Sernin din Toulouse



2. Fotografia şi planul catedralei Notre-Dame din Amiens

<u>Stilul renascentist</u>

Acest stil apare mai întâi în Florenţa spre sfârşitul Evului Mediu sub influenţa spiritului Renaşterii, care se manifestă printr-o tendinţă de întoarcere la arta Romei, a Greciei antice. În stilul Renaşterii s-a ivit pictura în ulei întrebuinţată ca principal mijloc decorativ pentru împodobirea interiorului. Bisericile se deosebesc radical de cele în stil gotic. Predomină o singură cupolă, dar de dimensiuni mari. La intrare şi în interior predomină coloanele în stilul vechilor greco-romani. Cea mai importantă biserică aparţinând acestui stil este Catedrala Sfântul Petru – sec. XVI. Alături de ea pot fi menţionate: Domul din Florenţa (Santa Maria del Fiore) – sec. XIV, mai multe biserici din Veneţia şi Catedrala Sf. Isaac din Petersburg, sec. XIX – unul din monumentele de influenţă occidentală în arhitectura ortodoxă rusă. Această influenţă a început mai ales începând cu epoca lui Petru cel Mare (sec. XVIII).

<u>Însemnătatea simbolică a formelor bisericii</u>

Făcând cunoştinţă cu stilurile de arhitectură bisericească, am observat că biserica creştină are diferite forme care au căpătat o mare răspândire inclusiv datorită legăturii lor simbolice cu învăţătura de credinţă. De exemplu,

a) forma de ***corabie*** simbolizează corabia care ne duce la limanul cel liniştit – Împărăţia lui Dumnezeu. Lumea este marea zbuciumată a vieţii, iar Biserica este corabia. Precum corabia lui Noe a salvat pe cei credincioşi de potop, aşa şi corabia Bisericii Creştine Ortodoxe ne poate salva de focul cel veşnic;

b) forma de ***cruce*** ne arată că la temelia Bisericii stă Sf. Cruce prin care am dobândit răscumpărarea şi mântuirea;

c) forma de ***stea opt-unghiulară*** (steaua de la Betleem) simbolizează Biserica ca stea conducătoare care arată oamenilor calea spre viaţa veşnică;

d) forma de ***cerc*** simbolizează veşnicia Bisericii lui Hristos şi semnul dragostei Lui nesfârşite faţă de omenire. Aşa precum cercul nu are sfârşit, tot aşa şi Biserica va dăinui veşnic. "Voi zidi Biserica Mea şi porţile iadului nu o vor birui" (Matei 16,18) – zice Însuşi Mântuitorul.

După aspectul lor exterior, bisericile se mai deosebesc de alte clădiri prin acoperişul cu cupolă. Cupola simbolizează cerul. La rândul ei, cupola este încununată cu o Cruce. Crucea de pe cupolă poate fi de mai multe feluri. Uneori sub cruce întâlnim un semicerc, care simbolizează ancora – simbolul speranţei creştine, dar şi semiluna musulmană înfrântă de Sf. Cruce, în urma dezrobirii popoarelor creştine de sub jugul otoman.

Numărul turlelor / cupolelor de pe biserică variază de la una până la treisprezece şi chiar mai multe. Fiecare număr de cupole nu este întâmplător, ci poartă un caracter simbolic. Aşa, de

exemplu, o cupolă simbolizează Capul Bisericii – Mântuitorul Hristos; trei cupole – Sfânta Treime; cinci – Domnul Iisus Hristos şi cei patru evanghelişti; şapte – cele 7 daruri ale Sf. Duh revărsate peste creştini; nouă – cele 9 cete îngereşti; treisprezece – Mântuitorul şi cei 12 apostoli.

Uneori întâlnim biserici în două etaje. Această formă de arhitectură bisericească prefigurează Biserica cerească – triumfătoare şi cea pământească – luptătoare.

ANEXELE BISERICEŞTI

Încă de la început, pe lângă bisericile propriu-zise au început a se dezvolta tot felul de clădiri şi încăperi anexe, menite altor lucrări ale Bisericii. Uneori acestea făceau parte din acelaşi complex arhitectonic, iar alteori constituiau clădiri aparte. Cele mai importante dintre ele sunt:

1. Baptisteriul *(βαπτιστήριον / baptisterium)* – încăpere destinată botezului catehumenilor sau loc special rezervat în spatele bisericii sau într-o anexă laterală unde se află unul sau mai multe bazine, de obicei în formă de cruce, unde erau botezaţi catehumenii, indiferent de vârsta lor.
2. Skevofilakion *(σκευοφυλάκιον, διακονικόν / diaconicum, vestiarum)* – încăpere în care se păstrau sfintele vase, cărţile şi veşmintele bisericeşti. Tot aici se puteau păstra şi Darurile mai înainte Sfinţite (Sfintele Taine uscate) şi Sfântul şi Marele Mir; anume din aceste motive, rânduielile vechi de slujbă prevăd anumite procesiuni ce implicau şi acest loc special. Skevofilakion-ul era cel mai adesea alipit zidului lateral de sud al bisericii, în dreptul narthexului, iar cu timpul a fost deplasat în partea laterală a Altarului, constituind *veşmântăria* de astăzi.[23]
3. Aghiasmatarul (ἁγιάσματα) – încăpere cu un mic bazin sau chiar izvor unde se sfinţea şi se păstra apa sfinţită. Arheologia creştină cunoaşte diferite aghiasmatare dintre care unele izvorau de sub biserici, iar altele care devenise adevărate băi cu ape tămăduitoare. În funcţie de formele şi destinaţia acestui aghiasmatar, uneori acesta era numit şi *κολυμβήθρα / lavoarum*.

(A se vedea anexa cu Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol la sfârşitul acestui curs.)

Un loc aparte printre aceste locaşe adiacente bisericii îl ocupă **criptele** care sunt nişte încăperi subterane sub altarul bisericii sau sub pronaosul ei. De multe ori, mai ales în bisericile medievale moldoveneşti, ctitorii sau anumiţi ierarhi de vază erau înmormântaţi în aceste cripte. Multe dintre ele se află la suprafaţă, în pronaos sau sub zidurile interioare sau exterioare ale bisericilor. Acest obicei privitor la o îngropare deosebită a marilor personalităţi este foarte vechi, căci şi împăraţii bizantini erau îngropaţi în biserici.

Totuşi, locul „clasic" de înmormântare a credincioşilor, mai ales a mirenilor, a fost din totdeauna **cimitirul** (κοιμιτήριον – „loc de odihnă"). Monahii, în mănăstiri, sunt şi ei îngropaţi în cimitire comune, dar după o rânduială puţin diferită.

Învăţătura creştină despre învierea morţilor încă de la începuturi a impus credincioşilor o grijă deosebită faţă de cei răposaţi. Însuşi sensul cuvântului "cimitir" ne vorbeşte despre faptul că pentru un creştin moartea nu este altceva decât un somn din care cei adormiţi „se vor trezi" în Ziua Judecăţii de Apoi.

După cuvintele Sfintei Scripturi (Facere III,19), creştinii Bisericii primare înmormântau trupurile confraţilor adormiţi în pământ, pe un loc ales, în grădini sau pe câmpii. Cimitirele se făceau în afara oraşelor şi satelor (disciplină care se păstrează parţial şi în prezent), deoarece legile civile din Imperiul Roman nu permiteau înmormântarea morţilor în cuprinsul localităţilor de trai, probabil mai mult pentru motive sanitar-igienice.

Biserica Ortodoxă interzice incinerarea (arderea) trupurilor celor morţi şi condamnă practicile de deshumare (dezgropare) a morţilor după un anumit număr de ani.

[23] Persoana însărcinată cu păstrarea odoarelor din skevofilakion se numea ***skevofilax***.

Creştinii se înmormântează cu faţa spre Răsărit, pentru că de la Răsărit va veni Mântuitorul să judece viii şi morţii. La căpătâi se pune în mod obligator o cruce drept mărturie că răposatul este creştin. Răstignirea din mijlocul cimitirului sau de la intrare adevereşte faptul că prin Cruce Mântuitorul a răscumpărat tot neamul omenesc începând de la Adam, care mort fiind, aştepta cu credinţă pe Mesia cel făgăduit. Pomii şi florile din cimitire amintesc despre grădina Raiului, sunt simbolul cinstirii celor răposaţi şi vorbesc despre religiozitatea credincioşilor şi vrednicia preotului.

ASPECTUL INTERIOR AL BISERICII CREŞTINE

1. Împărţirea tradiţională a Bisericii

Bisericile ortodoxe, atât cele mai vechi, cât şi cele mai noi păstrează neschimbat, indiferent de stilul şi forma lor, împărţirea interioară a vechilor biserici creştine în cele trei părţi: **altar, naos** şi **pronaos.**

Menirea sau funcţia liturgică a fiecărei părţi este bine determinată încă de la început. Altarul – încăperea cea mai dinlăuntru şi cea mai sfântă a bisericii – era destinat clerului slujitor. Naosul era locul celor credincioşi, iar pronaosul era destinat celor care încă nu făceau parte din comunitatea creştină, dar se pregăteau să devină membrii ei prin Botez, adică catehumenii („cei chemaţi”). Tot în pronaos se mai aflau şi aşa numiţii penitenţi – creştinii excluşi temporar din comunitate pentru anumite păcate.

Delimitarea acestor trei încăperi s-a făcut încă de la început în mod vizibil prin anumite elemente de arhitectură.

Delimitarea între Altar şi naos se făcea la început printr-un grilaj (gărduţ sau bară), din care mai târziu a evoluat iconostasul sau catapeteasma.

Delimitarea între naos şi pronaos se făcea printr-un perete cu trei uşi sau prin nişte piloni foarte groşi. Această delimitare a început să-şi piardă importanţa odată cu slăbirea respectării disciplinei catehumenatului (sec. VI-VIII).

2. Pronaosul – menirea lui în trecut şi în prezent

Pronaosul (partea din spatele naosului – **narthex**, νάρθηξ) este încăperea de la intrarea în biserică. El se împarte în două părţi: pronaosul interior şi pronaosul exterior sau pridvorul deschis, adică încăperea de la faţada de apus a bisericii mărginită de coloane – pragul bisericii, numit şi **exonarthex**. Între pridvorul deschis şi pronaos poate exista şi o tindă care se numeşte **endonarthex**.

În trecut pronaosul era menit catehumenilor şi penitenţilor, iar după suprafaţă se egala cu naosul.

Catehumenii, pe măsura deprinderii învăţăturii evanghelice şi pregătirii către Sf. Botez se împărţeau în trei trepte:

1. ***Ascultătorii*** – catehumenii care abia veneau în biserică. Lor li se permitea să intre în pronaos şi să facă cunoştinţă cu credinţa, să asculte Cuvântul lui Dumnezeu.
2. ***Îngenunchiaţii*** – catehumenii care aveau dreptul să se roage în genunchi.
3. ***Cei către luminare*** – catehumenii candidaţi pentru Sf. Botez (înscrişi în listă).

Toţi catehumenii se aflau în pronaos până la cuvintele diaconului “Câţi sunteţi chemaţi, ieşiţi…”, când erau nevoiţi să părăsească biserica.

Penitenţii, după greutatea păcatelor făcute şi nivelul lor de pocăinţă se împărţeau în patru trepte:

1. ***Plângătorii*** – penitenţii care în timpul slujbei stăteau pe pragul bisericii şi tânguindu-se cu lacrimi rugau pe credincioşii care intrau în biserică să se roage pentru ei.
2. ***Ascultătorii*** – penitenţii care aveau dreptul să stea în pronaos pentru ca să asculte Cuvântul lui Dumnezeu şi învăţăturile predicatorului, dar care părăseau Biserica odată cu catehumenii.
3. ***Îngenunchiaţii*** (căzătorii) – penitenţii care puteau să se roage în naos, dar care părăseau biserica odată cu catehumenii. Asupra lor preoţii şi episcopii citeau rugăciuni pe care ei le ascultau în genunchi.

4. ***Cei care stăteau cu credincioşii*** – penitenţii care puteau să intre în naos şi să participe la Liturghia deplină împreună cu credincioşii, dar fără ca să se împărtăşească cu Sf. Taine.

În trecut, conform rânduielii bisericeşti, în pronaos se citeau Ceasurile, se slujea Litia, Pavecerniţa, Miezonoptica, unele Taine şi Ierurgii: se citeau lepădările de la Botez, se făcea Taina Mărturisirii, Slujba Înmormântării etc.

Odată cu dispariţia disciplinei catehumenatului şi a penitenţei publice, pronaosul şi-a pierdut însemnătatea şi menirea sa, devenind tot mai mic şi mai mic, încât în bisericile din zilele noastre se păstrează mai mult simbolic. Aici preotul citeşte rugăciunea femeii lehuze, tot aici stau femeile care sunt în necurăţia firească.

În unele biserici deasupra pronaosului se află **cafasul**[24] – un balcon destinat corului bisericesc.

Pronaosul mai serveşte drept anticameră în care se vând lumânări, prescuri, icoane şi alte atribute de cult.

3. Naosul – menirea şi părţile lui.

Spaţiul dintre Altar şi pronaos formează naosul (din greacă: ναός – navă, corabie). În primele secole, naosul avea forma unei încăperi dreptunghiulare despărţite în interior prin coloane în trei secţiuni, numite nave. Nava din centru, fiind mai încăpătoare era destinată clerului slujitor, cea din dreapta pentru bărbaţi, iar cea din stânga pentru femei. Tot această destinaţie o aveau şi cele trei uşi care duceau în naos. La intrarea în naos stăteau penitenţii din treapta a III-a şi a IV-a, iar înaintea lor credincioşii bărbaţi şi femei, fiecare în secţiunea sa, după regula strict respectată pe atunci.

Denumirea de naos-navă vine de la ideea că aici se refugiază credincioşii pentru a se salva de valurile mării vieţii, precum oarecând Noe de apele potopului.

Tot în naos se găsesc: soleea, amvonul, strănile, strana arhierească, analoagele, sfeşnicele, policandrul şi iconostasul.

Soleea – locul pe care este zidit Altarul şi fixat iconostasul şi este mai înalt decât restul interiorului bisericii. Această înălţime avansează pe un anumit spaţiu din faţa iconostasului şi se numeşte solee (din greacă: ἡ σωλεία – ridicătură). Din partea de la urcare soleea are una sau două trepte. În trecut pe ele stăteau ipodiaconii şi citeţii. Lăţimea soleii era la început mult mai mare decât în prezent, deoarece aici se găseau strănile cântăreţilor, a episcopului, stareţului, împăratului şi chiar a dregătorilor mai mari ai statului. Tot aici credincioşii primeau Sf. Împărtăşanie. În prezent, soleea serveşte clerului slujitor şi cântăreţilor.[25]

Amvonul (din greacă ἄμβων – loc înalt) este un loc înalt, „o scenă" la care se ajunge prin urcarea unor trepte şi care are şi un analog fix de unde se citeşte Apostolul, Evanghelia şi se rostesc predicile. Astăzi această formă de amvon se păstrează doar în bisericile de stil bizantin sau neobizantin (în Grecia, Cipru, Athos şi în unele din România). În bisericile construite în stiluri arhitectonice noi, acest amvon lipseşte. El este oarecum înlocuit de treptele de formă semirotundă care prelungesc soleea în faţa Sfintelor Uşi. El este destinat preoţilor şi diaconilor pentru rostirea ecteniilor, citirea Sf. Evanghelii şi predică. Amvonul simbolizează piatra de la uşa Mormântului Domnului, de unde îngerul a vestit Învierea Domnului. Treptele amvonului sunt şi o închipuire a scării lui Iacov care leagă cerul cu pământul.

Strănile cântăreţilor sunt aşezate pe solee de-a dreapta şi de-a stânga amvonului, şi sunt destinate pentru cântarea succesivă numită cântare antifonică (antifon = glas-contra-glas).

În apropierea stranelor, mai ales în bisericile parohiale, se află **praporii** sau steagurile bisericeşti. Praporii sunt nişte bucăţi de pânză (100 X 60) fixate pe o prăjină de lemn în forma crucii cu braţul vertical mai lung. Pe prapori sunt pictate chipurile sfinte ale Mântuitorului, Maicii Domnului şi ale sfinţilor. Praporii simbolizează steagul lui Hristos în jurul căruia se adună credincioşii la lupta cu vrăjmaşul neamului omenesc. Originea lor se trage de la steagul cu Sf. Cruce ce l-a călăuzit pe Constantin cel Mare în lupta biruitoare împotriva lui Maxenţiu.

---

[24] Termen de origine neogreacă. Unii numesc acest balcon *cafast* sau chiar *cafastru*, ceea ce nu este corect din punct de vedere literar.

[25] Despre simbolul soleii aflăm de la patriarhul Sofronie al Ierusalimului că ea este spre închipuirea râului de foc care desparte pe cei păcătoşi de cei drepţi. Nu înţelegem exact sensul acestui simbolism. El trebuie privit, probabil, cu referire la vreo veche funcţie a soleii, căci din atribuţiile de astăzi ale ei nu desprindem şi nici nu intuim un astfel de simbolism.

Amvonul arhieresc reprezintă o scenă mobilă (portabilă) cu una sau două trepte situată în mijlocul naosului sub policandru. Pe el se roagă arhiereul la începutul Liturghiei, la Polieleu, la Tedeumuri, ş.a. Preotul se foloseşte de amvonul arhieresc numai la sărbătoarea Înălțării Sf. Cruci, când săvârşeşte rânduiala Înălțării Sf. Cruci; Diaconii citesc la slujba arhierească Sfânta Evanghelie, iar ipodiaconii se urcă numai pe treptele lui atunci când ajută arhiereului. Amvonului arhieresc i se mai zice şi **catedră** (καθήδρα = scaun) pentru că uneori, mai ales la Liturghie, pe acest amvon se pune şi scaunul arhieresc.

În bisericile în stil bizantin catedra episcopală cu amvonul ei are o importanță foarte mare, chiar şi atunci când nu slujeşte ierarhul sau nici nu este prezent.[26] Această catedră arhierească este de obicei amplasată lângă peretele sudic al bisericii, în partea dreaptă, la mijlocul naosului. În mănăstiri, lângă această catedră mai poate fi una mai mică, destinată stareţului.

În vechime, drept amvon servea chiar scaunul / „tronul" de la Locul Înalt. Acest scaun era foarte înalt încât arhiereul vedea de acolo (peste Sfânta Masă) tot ce se petrecea în biserică. Însă după generalizarea iconostasului, acest amvon din altar nu mai putea servi drept loc de predică a arhiereului, pentru că arhiereul nu mai putea fi văzut şi auzit bine. Tronul a rămas deci cu o importanță doar simbolică.

Analogul este un amvon portabil în formă de tribună, de obicei acoperit cu pânză, şi serveşte pentru citire. Analogul fix pe care se pun Sfintele Icoane spre închinare se numeşte tetrapod (din gr. – „cu patru picioare"). Tetrapoadele pot fi sculptate în lemn. În partea stângă la intrarea în naos (uneori în pronaos) se găseşte tetrapodul răposaților sau masa pentru Panahidă.[27]

Policandrul este un sfeşnic mare cu mai multe rânduri de lumânări agăţat cu un lanț de cupola bisericii. El simbolizează lumina lui Hristos care în timpul slujbelor se coboară din cer şi luminează tuturor. Policandrele pot avea forme diferite. În Sf. Munte Athos şi astăzi există policandre care se rotesc şi se clatină în anumite momente ale Slujbelor, mai ales la Polieleu.

Sfeşnicele sunt nişte stative cu picior pe care se pun lumânările aprinse ca să ardă.

De-a lungul pereților naosului se găsesc **strănile** (στασίδια) – nişte scaune pe care se pot aşeza credincioşii (în mănăstiri – călugării) bătrâni şi bolnavi, sau chiar şi cei sănătoşi fizic în momentele când se poate de şezut.

---

[26] Mai mult decât atât, în primul rând ea este prezentă în toate bisericile; spre ea se cădeşte ca şi cum ar fi arhiereul de față şi de la ea preotul cere binecuvântare (plecându-se până la pământ în direcţia acestui scaun arhieresc) înainte de fiecare slujbă. Prin urmare, acest scaun este simbolul prezenței arhiereului.

[27] Este mai mult un obicei rusesc şi nu este de fapt obligatoriu.

ICONOSTASUL

Delimitarea între naos şi Altar se face printr-un perete de lemn sau mai rar din piatră, acoperit cu icoane, care se numeşte iconostas, catapeteasmă sau tâmplă. Originea iconostasului vine din sec. IV de pe timpul Sf. Vasile cel Mare. La început el era foarte simplu şi se asemăna mai mult cu un gărduț în spatele căruia se fixa o perdea. Obiceiul de a împodobi iconostasul cu icoane a început să se răspândească îndeosebi după al VII-lea Sinod Ecumenic (anul 787), la care a fost anatemizat iconoclasmul.

Conform programului iconografic bizantin, iconostasul trebuie să aibă 5 rânduri / etaje (de fapt, de la 3 la 9), în fiecare rând fiind aşezate anumite icoane, în funcție de ierarhia persoanelor reprezentate pe ele.

Rândul I îl formează cele 3 uşi care duc în Sf. Altar şi icoanele din apropierea lor.

Uşa de la mijloc este formată din două uşi care se numesc **Sfintele Uşi,** deoarece prin ele se scot Sfintele Daruri, dar şi pentru că ele sunt destinate numai celor sfințiți (episcop, preot şi diacon). Ele se mai numesc şi **Uşile Împărăteşti**. Denumirea de "împărăteşti" vine de la faptul că prin aceste uşi intră, la Sf. Liturghie, Însuşi Împăratul Slavei şi se jertfeşte pentru mântuirea credincioşilor. Tot prin aceste uşi intrau în trecut binecredincioşii împărați când se împărtăşeau cu Sf. Taine.[28] Deschiderea Uşilor Împărăteşti simbolizează deschiderea uşilor Raiului.

În spatele Sfintelor Uşi atârnă **perdeaua** sau dvera[29], care în anumite momente ale slujbei se închide şi se deschide. Închiderea ei simbolizează umbrirea tainelor, căci mintea noastră mărginită nu poate cuprinde Tainele lui Dumnezeu, iar deschiderea ei simbolizează că Însuşi Dumnezeu ne descoperă nouă aceste Taine prin Unul-Născut Fiul Său.

Pe Sfintele Uşi sunt zugrăvite icoana Bunei Vestiri şi icoanele celor patru evanghelişti. Buna Vestire este prima veste adusă pe pământ despre întruparea Fiului lui Dumnezeu, prin Care s-au deschis Uşile Raiului. Evangheliştii se pictează pe Sfintele Uşi, deoarece evanghelia lor binevesteşte până la sfârşitul veacului tuturor oamenilor despre calea care duce în Împărăția lui Dumnezeu.

În dreapta Sfintelor Uşi se pictează icoana Mântuitorului, iar în stânga – a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu.

Urmează apoi cele **două uşi diaconeşti**: de miază-zi şi miază-noapte. Pe ele sunt pictate icoanele sfinților arhangheli Mihail şi Gavriil, a Sf. Arhidiaconi Ştefan şi Lavrentie sau a Sf. Prooroci Moise şi Aaron. Aceste uşi se numesc "diaconeşti", deoarece prin ele cel mai des intră şi ies diaconii.

Rândul I se încheie în partea dreaptă cu icoana hramului bisericii, iar în stânga – cu icoana unui sfânt mai mult cinstit în localitatea dată.

Înaintea icoanelor din rândul I se atârnă candele şi se pun sfeşnice.

Sub acest rând de icoane se mai poate pune un rând de icoane care reprezintă diferite scene din Vechiul Testament: darea Legii lui Moise, jertfa lui Isaac, proorocul Melchisedec, etc.

În ***rândul II (III)***, deasupra Sfintelor Uşi se pictează icoana "Cina cea de Taină", iar prin părți icoanele celor 12 sărbători mari.

În ***rândul III (II)*** la mijloc se pictează icoana "Deisis" (din greceşte – rugă), care înfățişează pe Mântuitorul pe tronul slavei, iar la picioarele Lui pe Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul,

---

[28] Numeroase studii arată că ritualul împărtăşirii împăratului în Bizanț / țarului în Rusia, a evoluat în timp. De exemplu, în Bizanț, atât la Sfânta Sofia, cât şi la multe alte bisericii, la intrare (între endonarthex şi pronaos sau, în alte părți, între pronaos şi naos) existau nişte uşi centrale mari numite „uşi împărăteşti", prin care intra împăratul şi patriarhul şi altele laterale prin care intrau mirenii. Clericii mai mici intrau şi ei prin aceste uşi împărăteşti, dar numai când erau în anumite procesiuni, în timpul slujbei.

Arhitectura bisericească rusă a exclus aceste uşi împărăteşti de la intrare şi neavând cu ce să le identifice în ritualurile legate de prezența țarului la slujbă, a făcut confuzia deja generalizată între „uşile împărăteşti" şi „Sfintele Uşi", care fac intrarea în Altar şi prin care intrau exclusiv clericii. Ca urmare, țarii ruşi, la fiecare Liturghie intrau prin Sfintele Uşi şi se împărtăşeau în Sfântul Altar ca şi clericii – lucru pe care împărații bizantini îl făceau numai în ziua încoronării. Un abuz ce s-a impus o vreme în Biserica Rusă în acest sens a fost intrarea prin Sfintele Uşi în Altar a femeilor țarine: Ana, Elizaveta şi Ecaterina II, în sec. XVII. (A se vedea studiul lui B.A. Uspenskiy: „Statutul liturgic al țarului în Biserica Rusă şi împărtăşirea lui cu Sfintele Taine. Studiu istorico-liturgic." Rev. Учебные Записки, Moscova 2/1996, pp.130-170).

[29] Deşi la origine acest cuvânt înseamnă „uşă – uşi", prin acest termen se subînțelege perdeaua ce stă în spatele Sf. Uşi.

rugându-se. Pe ambele părți a acestei icoane se pictează icoanele Sf. Apostoli şi a urmaşilor lor – sfinții ierarhi.

În ***rândul IV*** la centru se pictează icoana Maicii Domnului cu mâinile ridicate spre rugăciune, iar în pântecele ei este pictat pruncul Hristos. Pe de o parte şi de alta a acestei icoane se pictează icoanele Sf. prooroci şi patriarhi ai Vechiului Testament care au vestit despre naşterea lui Mesia din Fecioară.

În ***rândul V*** la mijloc se pictează icoana Răstignirii Mântuitorului, iar în dreapta şi respectiv în stânga ei, stau icoanele Preasfântei Născătoare de Dumnezeu şi a Sf. Ioan Teologul. Acest rând de iconostas se împlineşte cu icoanele sfinților mucenici şi a altor sfinți din Legea Harului. În acest caz iconostasul se încununează cu o **cruce** simplă. Dacă însă acest rând nu se pune (cum se întâmplă cel mai des), atunci o icoană în formă de cruce a Răstignirii Mântuitorului şi cele ale Preasfântei Născătoare de Dumnezeu şi Sf. Ioan Teologul se pun ca o încununare a iconostasului.

Iconostasul simbolizează minunata scară a lui Iacov pe care se urcă şi se coboară sfinții lui Dumnezeu, şi legătura dintre Biserica cerească şi cea pământească. Armonia icoanelor din iconostas exprimă ideea plinătății Bisericii lui Hristos. Din punct de vedere teologic mai putem considera că iconostasul nu este un perete ce desparte Altarul de restul bisericii, ci este mai degrabă o fereastră prin care privim spre cer, atât cât ne este îngăduit să vedem şi să cuprindem.

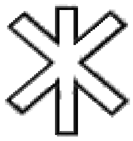
PICTURA BISERICEASCĂ. GENERALITĂȚI

Pictura bisericească este strâns legată de locaşul de cult ortodox. Ea acoperă, de obicei, întreaga suprafață interioară a bisericii, iar uneori chiar şi suprafața exterioară (de ex. la Mănăstirile Voroneț, Moldovița, Sucevița, ş.a.). Cât priveşte icoanele mobile (portabile), ele sunt strâns legate nu numai de locaşul de cult, ci şi de casele credincioşilor. Ortodoxia nu poate fi concepută fără de icoane. Pentru creştinul ortodox icoana este un mijloc de întâlnire sau de comunicare între el şi Dumnezeu sau sfinții Săi. Icoana nu e doar o simplă imagine sacră, ea ne dă sentimentul real al prezenței lui Dumnezeu şi a sfinților.

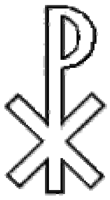
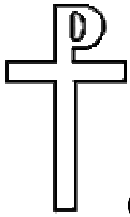
Icoanele se folosesc în cultul ortodox încă din primele veacuri ale creştinismului. Din tradiție se ştie că Însuşi Mântuitorul şi-a zugrăvit preacuratul Său chip pe pânză: prima dată pentru regele Edesei – Avgar, iar altă dată, pe drumul Crucii, pentru Sf. Muceniță Veronica. Sfântul Ioan Damaschin motiva existența icoanelor prin faptul că Hristos Cel Întrupat a avut un trup omenesc real, care a putut şi poate fi pictat, dar totuşi nu un trup obişnuit, ci unul îndumnezeit, transfigurat. Tocmai de aceea adevăratele icoane nu sunt simple reprezentări ale oamenilor Sfinți, ci sunt redări ale chipurilor transfigurate duhovniceşte. Această sfințenie şi îndumnezeire este redată prin lumină, aureola (nimbul) din jurul capului unui Sfânt, iar în cazul Mântuitorului, în special după Înviere, printr-o lumină în jurul întregului trup, nu doar în jurul capului.

Leagănul artei bisericeşti sunt catacombele. Primii creştini zugrăveau pe pereții catacombelor, tot ce era mai sfânt pentru ei, prin aşa numitele simboluri. Ele erau pe înțeles numai creştinilor şi aveau menirea de a păzi tainele credinței în Hristos. Aşa ,de exemplu, ancora purta simbolul speranței; porumbelul – simbolul Duhului Sfânt şi al blândeții sufletului creştinesc; pasărea Fenix – simbolul Învierii; păunul – simbolul nemuririi (în antichitate se credea că păunul după moarte nu se descompune); cucoşul – simbolul învierii morților înainte de Înfricoşata Judecată; mielul (agnețul) – simbolul Mântuitorului; crenguța de măslin – simbolul păcii; crinul – simbolul curăției şi al castității; peştele – simbolul Mântuitorului (denumirea greacă de ΙΧΘΥΣ, formează inițialele cuvintelor "Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu Mântuitorul"); vița de vie şi coşulețul cu pâini – simbolul Euharistiei.

Semnul Sf. Cruci (σταυρος) era închipuit de primii creştini prin aşa numitele monograme. Cea mai veche monogramă, folosită până la sfârşitul sec. II, este litera "X" sau cum se mai numeşte ea "crucea Sf. Apostol Andrei". În secolul III se adaugă şi litera „ I ", formând semnul de mai jos:



Mai târziu la ea se adaugă litera “P”, formându-se semnul numit *hrismon*. Acesta mai este numit şi „semnul lui Constantin” (1), iar începând cu anul 335 acest semn capătă formă de cruce (2)

 (1)  (2)

Se mai scriau literele de la începutul şi sfârşitul alfabetului elin – „A” (alfa) şi „Ω” (omega). Abia la sfârşitul secolului IV, începutul celui de al V-lea apare semnul Crucii propriu-zis, cu braţele egale şi care în tradiţia latină avea braţul inferior mai lung. Prin sec. V se întâlnesc Cruci care au pe ele răstignit un miel, şi numai după anul 586 întâlnim Crucea cu Mântuitorul răstignit pe ea.

Arta pictării icoanelor a cunoscut mai multe stiluri dintre care cele mai răspândite sunt stilurile bizantin şi realist. Adevărata pictură bisericească este cea bizantină şi se pictează fie simplu, direct pe perete – tehnologie numită tempera, sau printr-o tehnologie mai complicată, dar mai rezistentă, numită frescă. Biserica mai acceptă şi icoanele în mozaic, dar cele mai des întâlnite sunt icoanele pictate pe lemn, desigur, tot după o tehnologie specială.

Deşi icoana este cunoscută încă de timpuriu[30], abia erezia iconoclasmului (lupta împotriva icoanelor) a obligat Biserica să formuleze o doctrină precisă a icoanelor, doctrină definită la Sinodul al VII-lea ecumenic de la Niceea (787) şi la Sinodul local din Constantinopol (842-843).

În decursul istoriei Bisericii, atât datorită evoluţiei artei bisericeşti, cât mai ales a simbolurilor şi a învăţăturilor dogmatice despre anumite Sărbători creştine şi despre Sfinţi, Biserica a fixat un anumit program iconografic numit şi *Canon* al picturii bisericeşti. Prin urmare, icoanele, atât cele din interiorul bisericii, cât şi cele din exterior, nu pot fi pictate la întâmplare. Există o ordine relativ strictă de pictare a lor. De exemplu, Pantocratorul va fi pictat tot timpul pe turla din naosul bisericii; mai jos se vor picta cei patru Evanghelişti şi anumite scene praznicale. În altar se vor picta chipuri de ierarhi, în absidele stranelor – chipuri de mucenici, iar în spatele naosului – chipuri de cuvioşi. În pridvor se vor picta scene din Vechiul Testament, în special Izgonirea lui Adam din Rai şi Jertfa lui Avraam, iar pe peretele din partea de Apus (în cazul bisericilor cu intrare laterală) sau pe un alt perete din pridvor se va picta icoana Înfricoşătoarei Judecăţi.

Toate aceste icoane bizantine au o valoare simbolică inestimabilă şi ele conţin uneori idei dogmatice care nu pot fi redate în cuvinte aşa de profund cum sunt redate în icoane.

Portretele renascentiste, pictate de obicei în ulei, au însă o valoare teologică redusă, iar uneori contravin dogmelor şi canoanelor Bisericii Ortodoxe. Stilul realist nu este recunoscut de Biserică şi nu exprimă corect învăţătura despre sfinţenie în Biserica Ortodoxă.

Icoanele ortodoxe se cinstesc de către creştini prin închinare şi sărutare. La fel şi Crucea Mântuitorului Hristos, Sfânta Evanghelie şi Moaştele Sfinţilor.

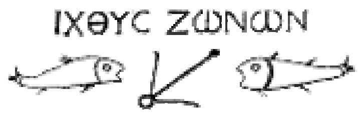
Biserica Ortodoxă recunoaşte şi cinsteşte deosebit anumite icoane numite „făcătoare de minuni”. De fapt, toatele icoanele pictate canonic şi sfinţite pot şi chiar sunt făcătoare de minuni. Şi dacă o anumită icoană se deosebeşte de celelalte prin anumite daruri şi harisme, aceasta este fie un semn de la Dumnezeu, fie o răsplată a credinţei cuiva. Biserica recunoaşte şi icoanele izvorâtoare de mir, de lacrimi şi chiar de sânge. Trebuie totuşi o anumită atenţie (ceea ce nu înseamnă îndemn la necredinţă), pentru că în istoria Bisericii au fost şi numeroase falsuri care au smintit şi au amăgit mulţimea de credincioşi.

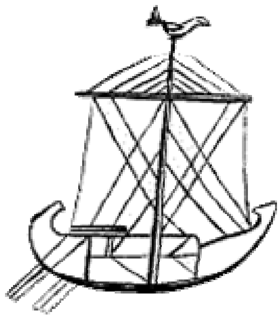
[30] Date precise despre existenţa icoanelor avem încă de la jumătatea sec. V, în perioada controverselor hristologice.

Alte simboluri creştine vechi:















SFÂNTUL ALTAR

Altarul (din latină "altus" – înalt şi "ara" – jertfelnic / *ἱερατεῖον, presbiterium*) este partea principală a bisericii creştine, deoarece aici este izvorul a toată sfinţenia şi tot aici se săvârşesc cele mai importante slujbe şi în primul rând Dumnezeiasca Liturghie. În înţelesul latin al cuvântului, *altar* înseamnă Sfânta Masă – înţeles care la ei şi astăzi se păstrează. În Răsărit însă, termenul se referă la întregul spaţiu (încăpere) care încadrează Sfânta Masă.

Încă din primele veacuri creştinii îşi zidesc Altarele spre răsărit, deoarece la răsărit a fost Edenul, la răsărit s-a săvârşit mântuirea lumii – Hristos fiind Răsăritul Cel de Sus, şi tot de la răsărit aşteptăm cea de a doua venire a Mântuitorului.

Altarul este situat pe loc mai înalt faţă de restul suprafeţei bisericii, devenind astfel bine văzut de credincioşi.

El simbolizează cerul, Raiul şi locul unde Mântuitorul s-a născut, a predicat, a pătimit, a murit, a înviat şi s-a înălţat la cer.

Altarul se mai numeşte "Sfânta Sfintelor". În el nu poate intra nimeni afară de cei sfinţiţi şi paracliserii care cu binecuvântare slujesc lor – Canonul 19 Laodiceea. Categoric este interzisă intrarea în Altar a femeilor – Canonul 44 Laodiceea. Excepţie se face la mănăstirile de maici, unde în Altar pot intra Stareţa şi paraclisierele – maici vârstnice şi feciorelnice, care au binecuvântare de la episcop; vezi Canonul 15 al Sfântului Nichifor Mărturisitorul.

La mijlocul Sf. Altar se află Sfânta Masă sau Sf. Prestol. În colţul stâng a Sf. Altar se află Proscomidiarul[31]. În partea cea mai de la răsărit a Sf. Altar vis-a-vis cu Sf. Masă se află ***Locul Înalt*** sau ***Scaunul cel de Sus***. În trecut acesta avea o importanţă foarte mare, mai ales la Sfânta Sofia din Constantinopol, unde tronul arhieresc, alături de celelalte scaune pentru ierarhi şi preoţi (numite *sintronon*) arau aşezate pe mai multe nivele, pentru a scoate în evidenţă ierarhizarea clerului. Aceste trepte (care la Sfânta Sofia erau în număr de 7) aveau şi rolul de a ridica scaunul întâistătătorului – astfel ca el să poate vedea pe deasupra Sfintei Mese şi chiar să poată predica din acel loc. Cu timpul această funcţie de loc pentru predică a fost preluată de Amvonul din biserică, de unde diaconii citeau Evanghelia.

Sfânta Masă

Sfânta Masă (ἡ ἁγία τράπεζα) este o masă pătrată confecţionată din piatră sau lemn pe care se aduce jertfa cea fără de sânge.

[31] Termenul de „jertfelnic" atribuit de liturgiştii ruşi proscomidiarului nu este întru totul corect pentru că Sf. Jertfă nu se aduce la Proscomidiar; acolo doar se pregăteşte, dar Jertfa nesângeroasă se aduce pe Sf. Masă. Anume Prestolul trebuie numit „jertfelnic" şi nu Proscomidiarul.

Sf. Masă simbolizează tronul slavei lui Dumnezeu şi Mormântul Domnului. Ea este locul prezenţei tainice a Mântuitorului ca Jertfitor şi Jertfă. Forma ei pătrată simbolizează că jertfa cea fără de sânge se aduce pentru credincioşii din toate cele patru colţuri ale lumii.

Sf. Masă se îmbracă la sfinţirea ei în două veşminte. Primul veşmânt este **cămaşa** sau katasarkia. Cămaşa rămâne neschimbată şi este confecţionată din material alb de in sau hasa. Ea simbolizează giulgiurile de îngropare a Mântuitorului. Al doilea veşmânt care se îmbracă peste cămaşă este **inditionul** sau inditia. El este confecţionat din material strălucitor şi de diferite culori (conform sărbătorilor) care poate fi schimbat. Inditionul simbolizează slava lui Dumnezeu. În unele biserici se întâlnesc Sf. Mese cu indition confecţionat din metal preţios şi împodobit cu icoane.

Pe Sf. Masă se găsesc următoarele obiecte de cult: Sfântul Antimis, Sfânta Evanghelie, Sf. Cruce, Chivotul şi trusa pentru Botez.

Sfântul Antimis *(ἀντί – în loc de* şi *μίνσιον – masă*) este o bucată de pânză de in sau mătase de formă dreptunghiulară (cu laturile de 50-60 cm.), care se găseşte la mijlocul Sf. Mese şi pe care se slujeşte Dumnezeiasca Liturghie.

La mijlocul Antimisului este imprimată scena coborârii de pe cruce şi punerii în mormânt a trupului Mântuitorului. În colţuri sunt pictate chipurile celor patru evanghelişti. În partea de jos se află inscripţia cu menţiunea Hramului Bisericii pentru care este dat Antimisul, data şi semnătura ierarhului care l-a dat. În spatele Antimisului, într-un mic buzunăraş, este cusută o părticică din moaştele unui sfânt mucenic.

Originea Antimiselor este foarte complexă şi ea este legată de două etape diferite: cea pre-icnoclastă şi cea post-iconoclastă.

Se ştie că în epoca pre-iconoclastă exista obiceiul (negeneralizat şi neobligatoriu), de a pune în Sfânta Masă părticele din moaştele martirilor. Această practică îşi are originea încă în creştinismul primar şi mai ales în epoca persecuţiilor când, drept loc pentru Sfânta Masă erau preferate mormintele martirilor. Acest obicei se reflectă în prezent în slujba de Sfinţire a Bisericii, când în Sfânta Masă trebuie puse părticele din moaştele martirilor.[32]

Un alt element al istoriei antimisului est legat mai ales de biserica Sfânta Sofia din Constantinopol. Acolo exista obiceiul de a împărtăşi cu Sfintele Taine în mai multe locuri (datorită numărului mare de creştini); de aceea, în acele locuri se puneau nişte măsuţe de lemn sfinţite care se numeau *antiminsos*. Denumirea arată clar faptul că ele aveau rolul de a înlocui Sfânta Masă (centrală). Acest obicei a fost împrumutat şi de alte biserici.

Nu mult după aceea, mesele respective nu se mai sfinţeau, ci pe ele se punea o mahramă sfinţită care a primit aceeaşi denumite de *antimis*. Tot în acest mahrame au început să fie puse şi părticele cu Sfintele Moaşte – mai ales pentru a arăta credinţa în Sfintele Moaşte (lucru destul de important mai ales după anul 787 / 843), dar şi această regulă nu era obligatorie, mai ales dacă în Sfânta Masă deja existau Sfinte Moaşte.[33]

Înmulţirea bisericilor ctitorite de diferiţi dregători ai Bizanţului a dus la acordarea statului de paraclis particular. În acest caz Sfintele Mese nu se mai sfinţeau după „toată rânduiala", ci pe ele se puneau aceste mahrame care aveau şi semnătura ierarhului, prin aceasta dând o autoritate canonică acestui antimis.[34]

Prin urmare, la început antimisele se foloseau doar în paraclisele particulare[35] şi în bisericile cu Sf. Masă nesfinţită (fără Sf. Moaşte), iar începând cu sec. XVII întrebuinţarea Antimiselor s-a

---

[32] Nu se pun părticele din moaştele altor categorii de Sfinţi, ci anume de la martiri, pentru că ei înşişi s-au jertfit pentru Hristos şi constituie deci modelul supremei jertfe.

[33] Şi astăzi grecii pun moaşte doar în Sfânta Masă, la Sfinţirea bisericii, nu şi în antimise.

[34] Acest subiect este dezbătut pe larg în *Sintagma Atheniană, cap. V.* Tot acolo găsim menţiunea lui Manuil al II-lea, patriarhul Constantinopolului (1243-1255) care zice că „antimisele nu trebuie puse pe fiecare Sf. Masă, ci numai pe acelea despre care nu se ştie dacă au fost sfinţite, şi ele nu sunt necesare acolo unde se ştie că masa este sfinţită". Acelaşi teză o susţine şi canonistul Matei Vlastaris care spune că „antimisele se pun pe acele mese care nu au fost consacrate prin actul sfinţirii"; (Vezi Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, nota 399, p.156). Este clar că aceste consideraţii nu iau în calcul valoare canonic-juridică a antimisului, care probabil nici nu era în vigoare, iar dacă autorii au ţinut cont şi de aceasta, înseamnă că ei s-au referit la cazul în care Liturghia este slujită chiar de arhiereu care nu are nevoie să-şi dea singur dreptul de a oficia Liturghia.

[35] Canonistul bizantin Theodor Balsamon consideră că anume apariţia numeroaselor paraclise a şi fost motivul pentru care antimisele au devenit obligatorii; (Vezi Pr. Petre Vintilescu, *Liturghierul Explicat,* Ed. 1998, p.156).

extins şi la bisericile cu Sf. Masă sfinţită, probabil mai mult din motive practice, de a putea uşor aduna miridele, dar şi din motive canonic-administrative, căci Antimisul trebuie obligatoriu să fie semnat de episcopul locului, iar retragerea Antimisului înseamnă lipsa dreptului de a sluji Sf. Liturghie în Biserica respectivă.[36]

Sf. Antimis este întotdeauna învelit într-o bucată de pânză roşie, care se numeşte **iliton**. Ilitonul (din greacă înseamnă "a înveli") este puţin mai mare decât Sf. Antimis şi serveşte drept învelitoare pentru el.

Sf. Antimis simbolizează giulgiurile de îngropare, iar ilitonul – mahrama cu care a fost înfăşurat capul Mântuitorului.

Asemănător ilitonului este **platul**[37] – o bucată de pânză roşie care se foloseşte la împărtăşirea slujitorilor şi a credincioşilor.

În Sf. Antimis se păstrează şi un burete special. **Buretele** este confecţionat dintr-o plantă acvatică numită ***musa***, care, fiind uscată şi presată, se sfinţeşte şi se foloseşte la strângerea părticelelor de pe disc şi de pe Sfântul Antimis. El simbolizează acel burete pe care ostaşii l-au îmbibat cu oţet şi l-au atins de buzele Mântuitorului Răstignit (Ioan 19,29).

Sfânta Evanghelie (din greacă εὐαγγέλιον – veste bună, îmbucurătoare) este cartea care cuprinde în sine învăţătura dumnezeiască a Mântuitorului Hristos redată de cei 4 evanghelişti: Matei, Marcu, Luca şi Ioan.

Ea se află întotdeauna pe Sfânta Masă deasupra Sfântul Antimis şi simbolizează pe Însuşi Mântuitorul, Care a luminat lumea cu lumina învăţăturii Sfintei Evanghelii. Evanghelia este învelită într-o copertă argintată sau aurită şi împodobită cu icoane: în centru – icoana Învierii, în colţuri – icoanele evangheliştilor, iar în spate – icoana Răstignirii[38].

Întrucât Sf. Masă este altarul pe care se jertfeşte jertfa de pe Golgota, alături de Sf. Evanghelie se află întotdeauna Sfânta Cruce.

Pe Sf. Masă la marginea opusă se află o cutie în formă de bisericuţă, care se numeşte **chivot** (ὁ κιβωτός).[39] În el se păstrează părticele uscate din Sf. Trup înmuiate în Sf. Sânge, destinate împărtăşirii bolnavilor şi ostaşilor pe câmpul de luptă. Pentru a fi păzit de praf, chivotul este acoperit cu un capac de sticlă.

Chivotul simbolizează Mormântul Domnului, iar capacul – custodia, straja de la uşa Mormântului. Legat de chivot şi de împărtăşirea bolnavilor, mai este un obiect liturgic numit **artofor** (ἀρτοφόριον / daronosiţa – a duce „Sfânta Pâine", Sfintele Daruri) – o cutiuţă în care se păstrează un micuţ potir, o linguriţă, o cutiuţă pentru sfânta Părticică şi o sticluţă pentru vin simplu cu care se umezeşte părticica de Sfinte Taine înainte de a fi împărtăşită.

Alături de chivot se află **trusa pentru Botez** (mirniţa) – o lădiţă în care se păstrează Sfântul şi Marele Mir pentru Taina Mirungerii, miruitoarele şi foarfecele pentru Botez.

Un alt obiect legat de Sf. Masă este **semisfeşnicul** – un sfeşnic mare cu şapte candele. El se află în spatele Sf. Mese şi simbolizează cele 7 daruri ale Duhului Sfânt. El imită sfeşnicul cu şapte braţe din Vechiul Testament.

De Sfânta Masă au dreptul să se apropie şi să se atingă numai cei sfinţiţi.

PROSCOMIDIARUL ŞI ATRIBUTELE LUI

Proscomidiarul este o masă asemănătoare Sfintei Mese pe care se pregătesc în timpul Proscomidiei Cinstitele Daruri – pâinea şi vinul pentru Euharistie.

Proscomidiarul după dimensiuni este mai mic decât Sf. Masă. El nu se sfinţeşte precum Sf. Masă şi are un sigur veşmânt – inditionul.

Proscomidiarul simbolizează atât peştera din Betleem cât şi Golgota.

---

36 Aceste informaţii despre antimis au fost preluate din studiul "**Антиминс"** al profesorilor: *Желтов Михаил (М.С.), И.О. Попов, А.В. Силкин*, http://vedomosti.meparh.ru/2005_3_4/11.htm

37 Termen slavonesc care s-ar putea traduce cu cuvântul „batistă". Acest este de fapt şi rostul platului. În trecut, după împărtăşirea cu Sfintele Taine, fiecare se ştergea cu batista sa, dar cu timpul s-a introdus un singur plat (sau mai multe) care este păstrat în biserică. Dacă acesta a fost pătat cu Sfânt Sânge, fie şi din întâmplare, preotul trebuie să ia altul nou, iar celui pătat să-i dea foc şi să spună ierarhului locului întâmplarea.

38 La greci aceste icoane sunt puse invers, iar unele Evangheliare ruseşti au în loc de icoana Răstignirii pe cea a Sf. Treimi.

39 În limba rusă ea se numeşte ***дарохранительница***, iar în terminologie greco-latină, chivotul se mai numeşte *ciboriu*.

Vasele liturgice ce se păstrează la Proscomidiar sunt următoarele: discul, potirul, steluța, copia, lingurița şi pocrovețele.

Discul / **Discosul** (din greacă *ὁ δίσκος* – talger adânc) este un talger de metal aurit sau argintat, cu picior, pe care se aşează Agnețul şi restul părticelelor / miridelor. Discul a intrat în uzul liturgic încă din veacul apostolic. La început el era confecționat din material simplu: lut, lemn sau metal simplu şi era folosit adeseori fără picior, ci ca o farfurie sau coş mic, ca ***patena*** de la romano-catolici. Cu timpul, mai ales după încetarea prigoanelor, la confecționarea lor se întrebuințează materiale prețioase: aur, argint etc.

Pe discos este încrustată icoana Naşterii Mântuitorului sau o Cruce simplă (la greci). El simbolizează ieslea în care s-a născut Hristos *(Sofronie al Ierusalimului)*, dar şi piatra pe care a fost aşezat trupul lui Hristos după pogorârea de pe Cruce *(Sf. Gherman al Constantinopolului).*

În afară de disc se mai folosesc două talgere mai mici, unul cu chipul Sf. Cruci – pe el se pregăteşte Agnețul, şi altul cu chipul Maicii Domnului, care se foloseşte la scoaterea restului părticelelor.

Potirul (din greacă: ποτήριον – pahar, καλύξ - cupă) este un pahar din metal aurit sau argintat de forma unei cupe, în care se pregăteşte vinul amestecat cu apă pentru Sf. Euharistie. De aceea, cuvântul „potir" se referă uneori la conținutul potirului *(I Cor. X, 16, 21)* şi nu la vasul propriu-zis. Prototipul Potirului este paharul folosit de Mântuitorul la Cina cea de Taină.

În exterior, potirul este împodobit cu icoanele Mântuitorului, a Maicii Domnului, a Sf. Ioan Botezătorul, a Sf. Cruci şi a celor 4 evanghelişti. Ca şi discul, potirul la început era foarte simplu, iar cu timpul s-a modificat până la aspectul din prezent. O bună perioadă de timp s-au folosit potirele de lemn,[40] iar astăzi există o tendință de a folosi potirele cu pahare de sticlă care sunt destul de comode, dar care prezintă şi un anumit pericol.

El simbolizează coasta împunsă a Mântuitorului din care a curs sânge şi apă.

Steluța *(ἀστήρ, ἀστερίσκος, ἄστρον / stella; звездица[41])* este formată din două arcuri unite la mijloc în aşa fel încât ea se deschide şi se închide uşor.

Steluța se aşează pe disc deasupra Agnețului şi a părticelelor, fiind pusă de o parte după cuvintele: *Cântare de biruință, cântând, strigând, glas înălțând şi grăind*, din timpul Euharistiei.

După tradiție, ea a fost introdusă în uzul liturgic de către Sf. Ioan Gură de Aur – lucru care e puțin probabil. Steluța a apărut cel mai probabil prin sec. VII-VIII când se introduce ritualul scoaterii Sf. Agneț din prescură şi apar şi acoperemintele (sfintelor vase). De reținut însă că documentele liturgice din sec. VIII-IX nu amintesc de steluță. Aceasta i-a făcut pe unii teologi să creadă că ea a fost introdusă prin sec. X-XI, când apare ritualul scoaterii miridelor. Prima mărturie clară despre întrebuințarea ei o avem abia în sec. XII în tâlcuirea lui Pseudo–Sofronie al Ierusalimului[42].

Rolul practic al steluței este deci de a proteja ca acoperemintele să nu se atingă de Agneț şi părticele.

La Proscomidie, steluța simbolizează steaua din Betleem, iar după Vohodul Mare – pecetea de la uşa Mormântului Domnului.

Copia (ἁγία λόγχη / копье – suliță, lance) este un cuțit de forma unei sulițe care se foloseşte la scoaterea (pregătirea) Agnețului şi părticelelor.

La Cina cea de Taină Mântuitorul a frânt Pâinea, din care motiv la început ritualul euharistic se săvârşea prin frângere (*artoklasia: ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου / fractio panis,* Fapte II, 42-46). Întrebuințarea copiei a devenit necesară odată cu introducerea practicii scoaterii Agnețului din prescură (sec. VII-VIII).

---

[40] Mai multe Sinoade apusene şi unii papi, ca de exemplu Leon al IV-lea (în sec. X) au interzis uzul potirelor de lemn. Aceasta arată că ele încă se foloseau, dar mai rar. Este importantă atât din punct de vedere istoric, cât mai ales duhovnicesc o sentință atribuită de unii Sf. Bonifaciu, episcop de Mogunt († 755), iar de alții chiar Sf. Athanasie cel Mare († 372) care spune că „Odinioară preoți de aur slujeau cu potire de lemn, acum dimpotrivă, preoți de lemn slujesc în potire de aur" (Vezi ***LG 1993***, p. 591).

[41] Zvezdița – vechea denumire de origine slavonă întrebuințată în cărțile vechi.

[42] Dacă admitem că comentariul liturgic din PG vol. 87 aparține chiar lui Sofronie al Ierusalimului (sec. VII), atunci putem într-adevăr admite că steluța a apărut prin sec. al V-lea. Cercetătorii însă neagă cu desăvârşire paternitatea sofroniană a acestui document, deşi tradiția liturgică, în general o acceptă. (A se vedea mai multe informații: ***LG 1993,*** pp. 593-594).

Copia simbolizează sulița cu care a fost împuns Mântuitorul în coastă (Ioan 19,34).

Lingurița (λαβίς – cleşte) este confecționată, ca şi toate sfintele vase, din material prețios. Ea este asemănătoare cu o linguriță simplă, numai că la capătul mânerului are o cruciuliță. Ea se întrebuințează la împărtăşirea mirenilor cu Sfântul Trup şi Sânge (deodată). Ea simbolizează cleştele cu cărbunele de foc prin care a fost curățit proorocul Isaia (VI, 6-8).

Avem mărturii istorico-liturgice şi arheologice clare care arată că în primele veacuri creştine lingurița nu era întrebuințată în cult, căci împărtăşirea mirenilor se făcea într-un mod asemănător cu a clericilor: preotul dădea Sfântul Trup în mâna fiecărui credincios şi acesta se împărtăşea singur, iar diaconul ținea Sfântul Potir şi fiecare se apropia şi sorbea din Potir, cum fac şi astăzi clericii[43]. În alte părți, se dădea credincioşilor în palmă Sfântul Trup deja îmbibat în Sfântul Sânge, încât Potirul nu mai era oferit laicilor, aşa cum se procedează şi astăzi la armeni. Nu se ştie însă cât a durat această practică, căci informațiile sunt confuze şi uneori controversate.

Faptul că lingurița este întrebuințată cu acelaşi scop şi în unele rituri necalcedoniene: la copți, etiopieni şi siro-iacobiți, care s-au rupt de Biserica Ortodoxă după anul 451, i-a făcut pe unii să creadă că aceasta a fost introdusă prin sec. IV în Siria, iar Sf. Ioan Gură de Aur a introdus-o la Constantinopol[44], de unde s-ar fi generalizat peste tot, în sec. V. Acest argument nu este însă unanim acceptat, fiind în contradicție chiar cu mărturiile date de Sf. Ioan Gură de Aur în scrierile sale[45].

În primul rând trebuie să menționăm că cele mai conservatoare rituri necalcedoniene: armenii, nestorienii şi maroniții nu folosesc nici astăzi lingurița. Nu-i exclus ca prima grupă de rituri necalcedoniene să fi împrumutat lingurița chiar şi după 451, cum s-a întâmplat şi în alte privințe.

Abia în sec. VII avem prima mărturie indirectă dar deloc clară, la Sf. Sofronie al Ierusalimului († 638) care, scriind *Viața Sf. Maria Egipteanca,* dă de înțeles că preotul Zosima a mers să o împărtăşească pe cuvioasă cu Sfintele Taine amestecate, iar iconografia arată şi lingurița, lucru care nu poate fi însă confirmat istoric, deşi mulți ar fi vrut să vadă la Sf. Sofronie o mărturie pentru folosirea linguriței.

O dovadă clară că în sec. VII nu era folosită încă lingurița o reprezintă textul Canonului 101 al Sinodului Trulan (690-691) care spune următoarele: *„ ... dacă ar vrea cineva să se împărtăşească cu Preacuratul Trup..., făcându-şi mâinile în forma crucii, aşa să se apropie şi să primească împărtăşirea harului. Căci pe cei ce îl loc de mână, pregătesc oarecare vase din aur sau din alte materie pentru primirea dumnezeiescului Dar, şi prin aceasta se socotesc vrednici preacuratei împărtăşiri, cu nici un gând nu-i aprobăm, ca unii care cinstesc mai mult materia cea neînsuflețită şi supusă mâinii omului, decât chipul lui Dumnezeu...”*[46]. Desigur, acest Canon nu face referire la linguriță, ci la nişte vase speciale cu care obişnuiau să ia împărtăşania unii oameni, şi în special cei bogați. Totuşi, Canonul condamnă pe cei ce strică vechiul obicei de a primi împărtăşania direct în mâini. Acelaşi lucru îl observăm ceva mai târziu şi la Sfântul Ioan Damaschin († 749)[47], care de asemenea vorbeşte despre primirea Sfântului Trup direct în mână, arătând totodată obiceiul uzual în Siria şi Palestina în sec. VIII.

Se pare totuşi, că anume în sec. VIII, prin zona Antiohiei, s-a considerat de cuviință a se introduce lingurița, pentru a evita o posibilă profanare a Sf. Taine, care putea să se întâmple atât din neglijența mirenilor, cât şi a slujitorilor. Erau cazuri când unii dintre credincioşii mireni duceau pe ascuns Sf. Trup prietenilor sau rudeniilor lor opriți de la Sf. Împărtăşanie, sau ceea ce era şi mai grav – foloseau Sf. Trup în scopuri meschine. Folosirea acestui obiect liturgic, aşa cum se pare, s-a generalizat destul de repede în tot Răsăritul, întrucât Sinodul local Proto-Deftera (I-II) din Constantinopol - 861, enumără deja lingurița între vasele liturgice.

---

43 A se vedea *Constituțiile Apostolice VIII, 13*; Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheza XXIII;* Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 93;* ş.a. (***LG 1993,*** p.595).

44 Nichifor Calist, *Istoria bisericească,* cartea XIII, 7. Vom vedea că informația nu poate fi credibilă.

45 A se vedea *Cateheza II către candidații la Botez, 2;* apud, ***LG 1993,*** p. 596. Faptul că Sf. Ioan vorbeşte de *labis,* nu înseamnă că este vorba de linguriță, ci, cel mai probabil, este vorba de degetele preotului care se fac ca nişte cleşte atunci când acesta ia Sfântul Trup pentru a-L pune în mâna celui care se împărtăşeşte.

46 *Canoanele Bisericii Ortodoxe,* trad. rom., I. Floca, Bucureşti 1992, p. 160.

47 *Dogmatica,* cartea IV, 13, trad. D. Fecioru, Ed. Scripta, Bucureşti 1993, p. 167.

Deci, în sec. IX avem primele mărturii clare despre existenţa şi probabil şi folosirea linguriţei. O altă mărturie o avem din comentariul liturgic al lui Pseudo-Sofronie al Ierusalimului din sec. XI-XII. Dacă admitem însă că această scriere aparţine Sfântului Sofronie însuşi (sec. VII), aceasta ar însemna să neglijăm prevederile Canonului 101 Trulan precum şi mărturia Sf. Ioan Damaschin care era din aceiaşi regiune cu Sf. Sofronie, dar la o diferenţă de peste 100 de ani.

În concluzie putem spune că linguriţa a apărut spre sfârşitul sec. VIII şi s-a generalizat în sec. IX în tot Răsăritul Ortodox, fiind împrumutată chiar şi de unele rituri necalcedoniene.

Mai nou, în unele locuri se simte tendinţa de a introduce folosirea la împărtăşirea mirenilor a linguriţelor sterilizate, din pricina refuzului unora de a se împărtăşi cu linguriţa comună, fapt nicidecum justificat, care vorbeşte negreşit despre împuţinarea şi răcirea credinţei. Niciodată în istoria Bisericii nu se cunoaşte vreun caz de îmbolnăvire prin împărtăşirea cu aceeaşi linguriţă.

Acoperemintele sau pocroveţele (din slavonă) sunt confecţionate din acelaşi material ca şi veşmintele şi se folosesc la acoperirea Sfintelor Vase.

Se cunosc trei feluri de acopereminte: două mici în forma unei cruci cu braţele egale, folosite pentru disc şi pentru potir şi altul mai mare în forma unui dreptunghi numit aer (sau vozduh, denumirea slavonă) cu care se acopăr ambele Sf. Vase.

Acoperemintele au fost introduse în uzul liturgic probabil tot de către Sf. Ioan Gură de Aur pentru a feri Sf. Daruri de praf şi insecte.

Acoperemintele simbolizează scutecele cu care a fost înfăşat Mântuitorul la Naşterea Sa. Aerul simbolizează bolta cerească, piatra de la uşa Mormântului şi Harul Duhului Sfânt.

<u>Alte obiecte de cult</u>

Cădelniţa (θυμιατήριον) este un obiect de metal compus dintr-un căuş atârnat de lănţişoare, care se unesc sus într-un mâner cu care se mânuieşte cădelniţa. În căuşul ei se pun cărbuni aprinşi, iar peste cărbuni se pune tămâia. Astfel se produce fumul de tămâie care înmiresmează toată biserica şi care simbolizează darul Duhului Sfânt. Căuşul cădelniţei simbolizează pântecele Maicii Domnului, care a purtat în el Cărbunele dumnezeiesc – Hristos Fiul lui Dumnezeu.

Cădelniţa se foloseşte la cădirile (tămâierile) prevăzute de tipic.

Despre întrebuinţarea cădelniţei găsim mărturii încă în sec. IV la Sf. Efrem Sirul, Ambrozie al Mediolanului, ş.a. Cele dintâi cădelniţe erau foarte simple, având forma unor căuşe cu mâner. În prezent astfel de cădelniţe sau păstrat prin mănăstiri şi se numesc căţui. Astăzi cu ele uneori tămâiază călugării şi maicile atunci când fac anumite slujbe particulare fără preot. Începând cu sec. XII cădelniţa primeşte forma ei din prezent.

La binecuvântarea cădelniţei, preotul sau episcopul rosteşte rugăciunea specială de binecuvântare a tămâiei / tămâierii (vezi Liturghierul).

Epitaful sau Sfântul Aer este o bucată de pânză (o muşama) pe care este pictată sau brodată "Punerea Domnului în mormânt". Epitaful se foloseşte la slujba Prohodului Domnului în Vinerea Mare, apoi se aşează pe Sf. Masă unde se află până la încheierea sărbătorii Învierii Domnului, când se ridică de pe Sf. Masă şi se aşează în locul unde se păstrează în timpul anului.

La Adormirea Maicii Domnului se foloseşte un epitaf asemănător pe care este zugrăvită icoana Adormirii.

Litierul este o tava din metal, pe care se pune pâinea, grâul, vinul şi untdelemnul când se săvârşeşte slujba Litiei. Denumirea obiectului este puţin improprie avându-se în vedere confuzia sau mai degrabă identificarea dintre Slujba Litiei şi cea a binecuvântării pâinilor.

Aghiasmatarul este un vas din metal de forma unei cupe sau găletuşe, folosit pentru păstrarea apei sfinţite şi la slujbele de stropire cu aghiasmă. Ca stropitor la noi se foloseşte cel mai des busuiocul, dar se pot folosi şi mănunchiuri din alte plante şi chiar stropitoarele „artificiale".

Miruitorul este format dintr-un păhăruţ în care se toarnă ulei sfinţit şi o periuţă cu care se ung credincioşii pe frunte în semnul Crucii la sărbătorile cu priveghere şi Polieleu.

Colimvitra este vasul adânc în care se botează pruncii. Colimvitra se mai numeşte şi **cristelniţă**. Ea este o imitaţie a baptisteriului din vechime, dar de proporţii mult mai mici, având în vedere că cei mai mulţi din cei ce primesc Botezul sunt copii. Şi astăzi, dacă se botează cineva matur, trebuie improvizat un baptisteriu care să permită deplina afundare a celui ce de botează.

Cununile (cununiile) sunt două obiecte din metal, în formă de cununi (coroane) împărăteşti, cu care sunt încununaţi mirii la săvârşirea tainei Cununiei. În trecut acestea, în cazul oamenilor simpli, se împleteau din flori. De aici vine şi expresia de „dezlegare a cununiilor", căci după opt zile preotul însuşi dezlega aceste cununii. Ele simbolizează unirea mirilor şi cinstea ce li s-a acordat prin binecuvântarea Bisericii de a întemeia o noua familia.

METODELE DE CHEMARE A CREDINCIOŞILOR LA RUGĂCIUNE

În Biserica Ortodoxă credincioşii sunt chemaţi la rugăciunea comună prin intermediul clopotelor şi a toacei.

Sunetul melodios al clopotelor şi toacei nu numai că dau de veste despre începutul slujbei, ci produc asupra sufletului creştinesc o acţiune harică, îl umilesc, dar şi îl încurajează. De aceea, mai ales clopotele, se mai numesc "glasul Domnului". Există în Biserica Ortodoxă chiar şi rugăciuni de sfinţire a clopotelor.

În acelaşi scop, tradiţia ortodoxă, mai ales cea bizantină foloseşte aşa-numita **toacă** – o scândură de lemn în care se loveşte ritmic cu un ciocănaş confecţionat din acelaşi material. Ea a apărut pentru prima dată în pustiul Egiptului (sec. IV) şi s-a răspândit de aici în tot Răsăritul. Ea se întrebuinţează şi în prezent numai prin mănăstiri. Toaca simbolizează, după Sfântul Teodor Studitul, "chemarea îngerului lui Dumnezeu", iar după Sofronie al Ierusalimului şi Gherman al Constantinopolului ea reprezintă trâmbiţa eshatologică sau alarma care cheamă la război împotriva duşmanilor nevăzuţi. O tradiţie athonită spune însă că toaca reprezintă lemnul lovit de Noe pentru a aduna în corabie (simbol al Bisericii) toate vietăţile lumii înainte de potop.[48] Unii mai spun că toaca are menirea de a ne aduce aminte de baterea cuielor în mâinile şi picioarele Domnului atunci când a fost Răstignit.

Deosebim două tipuri de **toacă**: **mare** - care este suspendată într-un loc fix şi în care se loveşte cu două ciocănaşe înainte de slujbele cu Priveghere; şi **mică** - care este purtată de paraclisier în jurul bisericii, înainte de slujbele din zilele de rând şi în care se loveşte cu un singur ciocănaş.

În tradiţia bizantină, mai ales la greci şi români mai întâlnim şi o toacă mică din metal care se numeşte şi **tochiţă.**

Clopotele au început să se folosească în Biserică începând cu sec. VIII, leagănul lor fiind provincia Campania din Italia. De aici ele s-au răspândit în toată lumea creştină.

Clopotele se păstrează în aşa-numitele clopotniţe. Clopotniţele sunt nişte turle cu câteva rânduri (uneori foarte înalte, precum cea a lui Ioan cel Groaznic din Moscova – 90 metri) construită deasupra pronaosului sau separat de biserică.

Sunarea clopotelor este de mai multe feluri: ***praznical***, când se sună în toate clopotele în 3 stări; ***obişnuit***, când se sună într-un singur clopot, de obicei de 12 ori; şi ***funerar*** (morţesc), când se sună pe rând în fiecare clopot (de la mic la mare).

Se mai sună clopotele şi în caz de alarmă, incendiu şi alte nenorociri.

La auzul clopotelor, creştinii se însemnează cu semnul sfintei Cruci şi se roagă în sine zicând: "Slavă Ţie, Dumnezeul nostru, slavă Ţie" sau "Doamne miluieşte".

În Typikon, mai ales în cel al Mănăstirii Sf. Sava avem indicaţii clare când şi cum trebuie bătută toaca şi clopotele.

[48] ***TE, n. 12, p.462***

MATERIILE ÎNTREBUINȚATE ÎN CULT. FOLOSIREA ŞI SIMBOLISMUL LOR

Pentru săvârşirea cultului sunt necesare anumite materii, care sunt binecuvântate ori sfințite şi care servesc ca semne simbolice în raport cu adevărul de credință sau ca mijloace necesare la îndeplinirea actelor liturgice. Aceste materii întrebuințate în cult sunt: pâinea, apa, vinul, tămâia, untdelemnul, Sfântul şi Marele Mir şi luminile.

1. Pâinea are în cultul ortodox o întrebuințare aleasă, ea fiind materia Sfintei Euharistii, instituită de Mântuitorul la Cina cea de Taina.

Întrebuințarea pâinii în cadrul cultului îşi are originea încă din Vechiul Testament. Melchisedec, regele Salemului, a adus lui Avraam ca jertfă de mulțumire pâine şi vin, el fiind preotul Dumnezeului celui Preaînalt (Facere 14,18). Lui Moise îi porunceşte Dumnezeu: *„Pe masă să pui pâinile punerii înainte”* (Ieşire 25,30). Iar la Levitic 2, 4 e scris: *„Dacă însă vrei să aduci jertfă prinosului de pâine din aluaturi coapte în cuptor, să aduci pâine din făină bună de grâu...”.*

În Noul Testament, Mântuitorul zice despre Sine: *„Eu sunt pâinea vieții, cel ce vine la Mine nu va flămânzi şi cel ce crede întru Mine nu va înseta niciodată”* (Ioan 6,35).

Pâinea a fost aleasă de Mântuitorul ca materia care, prin sfințire, se preface în Trupul Său, pentru ca pâinea a fost în toate timpurile hrana cea de toate zilele a omului. Ea a fost şi este socotită ca indispensabilă întreținerii vieții omului pe pământ. În Rugăciunea Domnească ne rugăm pentru *„pâinea noastră cea spre ființă...”* (Matei 6,11). Aşa precum e indispensabilă pâinea de fiecare zi pentru viața trupească, tot aşa este necesară şi indispensabila pâinea cea spirituală, adică „Trupul lui Hristos” pentru viața spirituală a omului. În al doilea rând, pâinea este alimentul rezultat din munca stăruitoare şi grea a omului. Prin câte lucrări nu trece până să ajungă a fi mâncată? Tot aşa şi pe plan spiritual, pentru a dobândi Trupul lui Hristos prin împărtăşire, se cer din partea credinciosului înfrânare, căință, mărturisirea păcatelor şi dezlegarea dată de preot, rugăciunea şi altele.

În al treilea rând, din cele mai vechi timpuri în mod simbolic viața omului a fost întruchipată prin pâine. Sf. Ioan Hrisostom zice: „Făina este corpul, dospeala este sufletul, sarea este mintea, iar apa este duhul”.

Pâinea se aduce de către credincioşi la altar sub formă de pâinişoare mici, numite *prescuri (prosfore),* având pe ele un sigiliu (o pecete) în formă pătrată, ceea ce arată că Sf. Jertfă se aduce de către preot pentru toți credincioşii din cele patru laturi ale lumii. Prescura închipuie mana din pustie şi pâinea pregătită de Sfinții Apostoli pentru Cina cea de Taină. Prescurile din care s-a proscomidit, tăiate în bucăți, se împart credincioşilor la sfârşitul Sfintei Liturghii sub formă de anaforă sau ***antidor,*** denumire care arata că anafora se dă „în loc de dar” credincioşilor care nu se pot împărtăşi la Sf. Liturghie. Pâinea se mai întrebuințează şi la slujba Litiei, sub denumirea de *artos* (care în greceşte înseamnă pâine); pâinile de la Litie ne amintesc de cele cinci pâini cu care Domnul a săturat cinci mii de bărbați în pustie (Matei 14,17-21).

2. Vinul este întrebuințat în primul rând la Sf. Liturghie, pentru prefacerea lui în Sfântul Sânge al Domnului; se mai întrebuințează la sfințirea bisericilor, la slujba cununiei, la Litie, la slujbele de înmormântare, pentru stropirea trupurilor celor adormiți etc.

Încă din Vechiul Testament vinul era considerat ca aliment cu rol vindecător şi întăritor pentru organismul omului, precum se vede şi din sfatul dat de Sf. Apostol Pavel ucenicului său Timotei (I Tim. 5,23).

În Noul Testament, Mântuitorul preface apa în vin la nunta din Cana Galileii (Ioan II, 1-11) şi Însuşi Mântuitorul S-a asemănat pe Sine cu via (butucul viței), iar pe ai Săi cu mlădițele. Vinul pentru Sf. împărtăşanie trebuie să fie din struguri, curat, neoțetit, neamestecat cu nimic şi de culoare roşie (adică nici neagră, nici roză)[49]. Singur preotul toarnă în el apa la proscomidie, închipuind sângele şi apa care s-au scurs din coasta Mântuitorului când a fost împuns cu sulița; de asemenea,

[49] Biserica Ortodoxă, spre deosebire de cea Romano-Catolică, nu acceptă decât vinul roşu. Doar Biserica Ortodoxă Română, probabil printr-o influență latină, acceptă şi vinul alb pentru săvârşirea Euharistiei. Deşi acest lucru nu poate fi calificat drept erezie, este totuşi o gravă încălcare a Tradiției Bisericii.

după prefacerea Sfintelor Daruri se toarnă apă caldă în Sf. Potir, spre a închipui căldura trupului şi sângelui Domnului, cu care ne împărtăşim. Vinul de la Cina cea de Taină tot era amestecat cu apă căci evreii niciodată nu beau vinul curat, ci amestecat cu apă. Apa însă trebuie să fie în cantități mici încât să nu schimbe gustul sau culoarea vinului.

3. Apa constituie un element de bază în serviciul cultului, întrebuințându-se amestecată cu vinul la Sf. Liturghie, ca materie a tainei la slujba botezului, la Agheasma mare şi la Agheasma mică, la sfințirea vaselor, veşmintelor şi a altor obiecte care sunt necesare cultului sau care sunt de folos credincioşilor.

În Vechiul Testament apa era socotită ca simbol al curăției şi al împăcării.

În Noul Testament, Mântuitorul a sfințit firea apelor prin botezul Său în apa Iordanului, precum se spune în cântările de la slujba Bobotezei. Ca şi pâinea, apa este un element natural indispensabil în viața omului; ea astâmpără setea, întărind puterea de muncă a trupului, spală necurăția, fiind simbolul cel mai potrivit al curăției spirituale, şi este de neînlocuit în viața casnică şi gospodărească. De aceea apa este atât de mult întrebuințată şi în cult, ea fiind binecuvântată prin diferite ierurgii pentru trebuințele omului (la săparea şi darea în folosință a fântânilor, la vreme de secetă, la binecuvântarea ogoarelor etc.).

4. Tămâia este sucul (răşina) unor arbori, care, ajungând în contact cu aerul, se încheagă la fel ca şi răşina brazilor. Ea era adusă ca ofrandă la templul iudaic, iar în creştinism este considerată ca un prinos sfânt, al cărui fum înmiresmat însoţeşte toate actele cultului.

În cultul Vechiului Testament trebuiau să se aducă dimineaţa şi seara sacrificii de tămâie pe altarul special amenajat în Cortul Mărturiei şi apoi în templu, numit *altarul tămâierii* (Ieşire 30,1-8); pe acest altar nu se ardea numai tămâie curată, ci erau amestecate încă patru ingrediente (Ieşire 30,34). Proorocul Maleahi (cap.1,11) prezice că după venirea lui Mesia se va aduce jertfă de tămâie de la răsăritul soarelui până la apus.

În cultul creştin găsim întrebuințarea tămâiei încă din cele mai vechi timpuri. Astfel, Canonul 3 al Sfinților Apostoli spune: „...Dar să nu fie iertat a se aduce altceva în altar decât untdelemn pentru candele şi tămâie la vremea aducerii înainte”. Sf. Ap. Pavel în epistolele sale, inspirat de tămâierile din Vechiul Testament, zice că Mântuitorul S-a dat pe Sine jertfă lui Dumnezeu pentru noi „spre *miros de bună mireasmă”* (Efes. 5,2), iar la II Cor. 2,15, vorbind despre Apostoli, zice că ei sunt lui Dumnezeu *„bună mireasmă”.*

Trebuie însă să precizăm că în perioada persecuțiilor, tămâia nu era unanim acceptată din cauza că acest lucru era asociat cu tămâierile aduse zeităților păgâne. După anul 313 această atitudine s-a schimbat radical.

Despre folosirea tămâiei în cadrul Sfintei Liturghii găsim menţiuni în rânduiala Liturghiei Sfântului Iacob, a Sfântului Marcu şi în Liturghiile Sfinților Vasile şi Ioan Gură de Aur, unde avem şi formule speciale de binecuvântare a tămâiei folosită la cădire.

Dar tămâierea nu era folosită numai în cadrul Sfintei Liturghii, ci şi la alte sfinte slujbe şi manifestări de cult, la: procesiuni, înmormântări şi altele. Obligația tămâierii o aveau diaconii; de aceea Sf. Arhidiacon Ştefan este zugrăvit de obicei cu o cădelniță în mână. Din pricina mirosului plăcut pe care îl răspândeşte, înmiresmând aerul şi alungând miasmele, tămâia în Sf. Scriptură este privită ca un simbol al rugăciunilor pioase, care, asemenea fumului de tămâie, se ridică în sus, ca unul dintre cele mai prețioase daruri de jertfă aduse lui Dumnezeu (vezi Ps. 140, 2). Astfel de daruri au fost aduse şi pruncului Iisus de către magi: aur, smirnă şi tămâie. *Smirna* este tot un fel de tămâie, însă mai de preț şi cu un miros mai plăcut decât al tămâiei.

Tămâierea are doua înțelesuri: când se tămâiază persoane sfinte sau icoane, ea este semn de venerație şi respect, iar când se tămâiază lucruri asupra cărora se invocă trimiterea harului de la Dumnezeu – Tatăl, simbolizează harul Sfântului Duh, care ni se trimite de sus, după cum spune şi rugăciunea tămâierii. Precum am spus mai sus, ea este simbolul rugăciunilor noastre, care se înalță spre Dumnezeu ca fumul de tămâie. Cei douăzeci şi patru de bătrâni din viziunea Sfântului Ioan Evanghelistul au căzut înaintea Mielului având fiecare alăute şi năstrape de aur pline cu tămâie, care sunt rugăciunile sfinților (Apoc. 5,8). Acelaşi înțeles îl au şi cuvintele Psalmistului, când zice: *„Să*

se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea Ta, ridicarea mâinilor mele (este ca o) *jertfa de seară"* (Ps. 140, 2). Pentru tămâierile sau cădirile din rânduiala sfintelor slujbe se întrebuinţează *cădelniţa (căţuia* sau *tămâierul),* în care se pune tămâia şi despre care s-a vorbit la obiectele de cult.

5. Untdelemnul este un produs vegetal, folosit ca hrană, ca element vindecător, dar şi ca materie de luminat (prin ardere).

În Vechiul Testament se punea pe altar, ca ofrandă adusă Domnului, pe lângă pâine şi vin, şi untdelemn (Levitic 2, 2). Cu untdelemn erau unşi arhiereii, profeţii şi împăraţii, închipuind prin aceasta mila şi îndurarea lui Dumnezeu. În alte locuri din Sf. Scriptură a Vechiului Testament untdelemnul apare şi ca simbol al binecuvântării lui Dumnezeu, al păcii, al puterii, al tăriei şi al biruinţei (vezi Facere 8,11; I Regi 10,1; III Regi 1,45 şi 19,16).

În Noul Testament citim că untdelemnul tămăduieşte rănile, cum se vede din parabola cu samarineanul milostiv (Luca 10,30 şi urm.), iar în pilda celor 10 fecioare (Matei 25,1 şi urm.) este simbolul înţelepciunii, al milosteniei şi al iubirii. Se foloseşte la Taina Sfântului Botez, la sfinţirea bisericilor, la miruirea credincioşilor, la taina Sfântului Maslu şi intră ca element component în alcătuirea Sfântului Mir.

În primele secole creştine exista o singură rânduială de sfinţire a untdelemnului, valabilă atât pentru Botez şi Maslu, cât şi

6. Sf. Mir este untdelemn amestecat cu vin natural şi cu diferite arome, în număr de 38, sfinţit de soborul episcopilor prezidat de Patriarhul Bisericii, în Joia Patimilor, la Liturghia Sfântului Vasile cel Mare, care se săvârşeşte atunci. El se întrebuinţează la Sfânta Taină a Mirungerii, la sfinţirea bisericilor şi la sfinţirea antimiselor, iar actul sfinţirii lui constituie una din formele prin care o Biserică naţională autocefală îşi afirmă independenta şi autocefalia. Sfinţirea se săvârşeşte nu în fiecare an, ci la interval de câţiva ani, după trebuinţa, slujba sfinţirii făcându-se după o anumită rânduială, cu titlul „Rânduiala la prepararea, fierberea şi sfinţirea Mirului".

Numărul mare al esenţelor care intră în compoziţia Sfântului Mir simbolizează mulţimea darurilor Duhului Sfânt, care se revarsă asupra credinciosului în momentul ungerii cu Sf. Mir, la rostirea formulei „Pecetea darului Duhului Sfânt", precum şi asupra bisericilor şi antimiselor sfinţite prin el.

7. Lumina în biserică. Dumnezeu, în bunătatea Sa nemărginită, a dat omului nepreţuite daruri, spre a-i face viaţa mai uşoară şi mai plăcută. Printre aceste daruri este şi lumina, care este absolut necesara atât pentru viata şi activitatea omului, cât şi pentru toate vieţuitoarele şi plantele. Ea dă viaţă şi roadă semănăturilor, împrospătează atmosfera şi are o influenţă binefăcătoare asupra psihicului omului. De aceea, multe popoare păgâne din antichitate aveau cultul soarelui, al lunii şi al focului, aducând prin aceasta un semn de recunoştinţă luminii răspândite de aştri şi de foc, aşa cum au fost de ex., mezii, perşii şi apoi romanii. În urma săpăturilor arheologice făcute pe locurile unde erau odată temple ale diferitelor popoare, s-a constatat că aceste locaşuri de închinare erau luminate cu ajutorul focului în timpul săvârşirii cultului.

În Vechiul Testament Dumnezeu a poruncit lui Moise ca fiii lui Israel să aducă la Cortul Mărturiei *„untdelemn curat pentru luminat, stors din măsline, ca să ardă sfeşnicul în toată vremea în cortul adunării..."* (Ieşire 27,20), iar la Numeri 8,2 scrie: *„Vorbeşte lui Aaron şi-i spune: când vei pune candelele în sfeşnic, ca să lumineze partea cea dinaintea lui, să aprinzi în el şapte candele...".* De asemenea în templul lui Solomon se găseau 10 sfeşnice de aur înaintea Sfintei Sfintelor (III Regi 7,49).

În Noul Testament vedem că, atunci când Mântuitorul a serbat Cina cea de Taină, fiind seară, au fost folosite lumini pentru luminarea foişorului. Iar Sf. Apostol Pavel, găsindu-se în Troada, a săvârşit frângerea pâinii şi a prelungit cuvântul până la miezul nopţii. *„Iar în camera de sus, unde eram adunaţi, erau multe lumini aprinse* (Fapte 20,7-8).

În decursul istoriei creştinismului aflăm nenumărate dovezi despre întrebuinţarea luminii în cadrul cultului. Aşa, pe la anul 250, în epistola lui Corneliu, episcopul Romei, adresată episcopului Fabian al Antiohiei, se aminteşte că între clericii inferiori erau şi *acoluţii,* ca ajutători mai apropiaţi ai episcopilor şi preoţilor, şi printre alte atribuţii ei aveau şi pe aceea de a aprinde lumânările. Iar Sf.

Grigorie de Nyssa, cu ocazia înmormântării surorii sale Macrina, spune: „De o parte şi de alta, mergeau înaintea noastră, în ordine obişnuită, nu puţină mulţime de diaconi şi clerici mai mici, care purtau în mâini făclii de ceară”. De asemenea, Canonul 3 Apostolic prevede ca la Altar să nu se aducă altceva decât untdelemn pentru candelă şi tămâie, iar Canonul 72 Apostolic prevede pedepsirea aceluia care ar lua din sfânta biserică ceară sau untdelemn.

Din cele expuse, se vede că lumina a fost întrebuinţată în cadrul cultului de la începutul creştinismului, fiind privită ca jertfă şi simbol, întrucât ea simbolizează pe Dumnezeu, Care ne dă viaţă şi ne luminează în toate caile noastre. Ea exprimă bucuria, perfecţiunea, lumina divină, după cum zice Psalmistul: *„Că la Tine este izvorul vieţii, întru lumina Ta vom vedea lumină”* (Ps. 35,9); iar Mântuitorul se numeşte pe Sine lumină, arătând oamenilor că, pentru a se mântui, trebuie să vină la lumină şi să umble în ea (vezi Ioan 1,4-9; 3,19-21; 8,12; 12,35-36, ş.a.).

Azi în biserică se întrebuinţează de preferinţă lumânări de ceară, ca şi în trecut, întrucât ceara se culege de albine din cele mai curate şi bine mirositoare flori, iar albina este privită ca model al fecioriei şi al curăţiei.

În prezent, se foloseşte în biserici şi lumina electrică, care este îngăduită, fiind vorba de un progres al tehnicii în folosul omului. Este bine însă să lăsăm în seama lumânărilor şi a candelelor tradiţionale lumina în sens religios, sau ca simbol în cult.

PERSOANELE LITURGICE

CLASIFICAREA CLERULUI BISERICESC SUPERIOR

Ierarhia bisericească (clerul[50]) este o instituţie de origine dumnezeiască. Pe de o parte ea este o continuare la un nivel superior, a preoţiei Vechiului Testament, iar pe de altă parte, începutul şi puterea harismatică a ierarhiei vin, prin Sf. Apostoli, de la Mântuitorul Hristos, care după cuvântul psalmistului este “preot în veac după rânduiala lui Melchisedec”. Preoţii Legii Vechi aduceau jertfe sângeroase, iar preoţii Legii Noi aduc jertfă de laudă – nesângeroasă şi sunt mijlocitori între Dumnezeu şi oameni şi invers.

Cele trei trepte ale clerului: 1) diaconia, 2) preoţia şi 3) arhieria, apar încă din a doua jumătate a primului secol, imitând treptele preoţiei Vechiului Testament. Clerul este format din bărbaţi vrednici, care prin punerea mâinilor (hirotonie) – primesc harul sfinţitor al Preoţiei[51], pe când în Vechiul Testament harul se dădea prin ungere. Treapta cea mai înaltă a clerului este arhieria.

Episcopul (ἐπίσκοπος – supraveghetor) sau **arhiereul** (ἀρχιερεύς – „mai marele preoţilor”), în virtutea puterii harului ce o deţine, are următoarele împuterniciri principale: a) este întâi-stătătorul unei comunităţi de creştini şi conducătorul clericilor din eparhia (dioceza / regiunea) sa; b) poate săvârşi toate Sfintele Taine şi ierurgiile, fără nici o excepţie şi c) are dreptul de a transmite, prin hirotonie, puterea harismatică, fie deplină (altor arhierei), fie parţială (preoţilor şi diaconilor).

Arhiereii sunt urmaşii direcţi ai Sfinţilor 12 Apostoli de la care au moştenit, prin succesiunea neîntreruptă a hirotoniei, legătura harică sfinţitoare care se va păstra în Adevărata Biserică Ortodoxă până la sfârşitul veacului. Deci, prin succesiune apostolică, arhieria episcopilor de azi de arhieria apostolilor şi a lui Hristos. Hirotonia unui episcop, spre deosebire de cea a preotului sau diaconului, reprezintă o expresie a sinodalităţii Bisericii, tocmai de aceea, ei se hirotonesc după aprobarea Sinodului Bisericii Locale, de alţi trei sau, în caz de nevoie, de doi arhierei. Momentul hirotoniei este Sfânta Liturghie, înainte de a se citi Apostolul. Hirotonia arhiereului se face cu Evanghelia deschisă pe cap, aceasta făcând aluzia la învăţătura Bisericii că episcopul este autoritatea învăţătorească supremă într-o eparhie şi el este obligat de Canoane să predice la fiecare slujbă.[52]

---

[50] Cuvântul „cleric” din limba greacă înseamnă „ales”.

[51] Aici cuvântul „preoţie” are un sens larg de „om sfinţit pentru a aduce jertfă”, prin aceasta înţelegându-se de fapt toate treptele ierarhiei superioare şi mai ales arhieria şi însăşi preoţia.

[52] Legat de aceasta, există o veche tradiţie în Biserică ca toate cărţile religioase, mai ales cele de cult, se tipăresc cu binecuvântarea chiriarhului. Nu există însă vreun Canon ca să reglementeze acest lucru. Aceasta poate şi din cauza că în trecut nu exista tiparul.

Arhiereul e hirotonit numai pentru o eparhie şi îşi exercită slujbele şi poate predica doar în limitele eparhiei sale. În dependenţă de eparhia pe care o păstoresc sau meritele personale deosebite[53], arhiereii se numesc: patriarhi, exarhi, mitropoliţi, arhiepiscopi, episcopi şi arhierei vicari. În trecut exista şi instituţia horepiscopilor, adică a episcopilor de la sate, care erau dependenţi de episcopii din cetate şi nu aveau dreptul să hirotonească. Cu timpul, locul lor a fost ocupat de preoţi.

Episcopul care conduce o Biserică Autocefală dintr-o anumită ţară se numeşte patriarh (din greacă "patria" – neam şi "arhon" – conducător). Mitropoliţii, arhiepiscopii şi episcopii sunt arhiereii care conduc o oarecare regiune dintr-un anumit patriarhat. Arhiereii care nu au eparhie şi activează pe lângă un mitropolit sau arhiepiscop se numesc vicari. Exarhul este de obicei un mitropolit care conduce unele comunităţi creştine din alt patriarhat[54].

În ce priveşte puterea harică, toţi arhiereii sunt absolut egali, indiferent de funcţiile canonic-administrative sau titlurile onorifice pe care le pot avea.

Începând cu sec. VII-VIII s-a generalizat şi a devenit obligatorie tradiţia ca arhiereii să provină din rândul monahilor. Ei pot binecuvânta cu ambele mâini, după exemplul Mântuitorului (Luca 24, 50) şi trebuie să fie pomeniţi la ectenii în eparhiile lor, cât şi în alte eparhii atunci când slujesc sau asistă la serviciul divin.

A doua treaptă a clerului este preoţia.

Preotul (ἱερεύς – sfinţit; λειτουργός – slujitor) sau presbiterul (πρεσβύτερος – bătrân) era considerat la început ca urmaş ai celor 70 de ucenici ai Domnului şi ca simplu ajutător al episcopului. Dar din sec. II-III înainte, când numărul comunităţilor creştine a început să sporească, necesităţile lor nu mai puteau fi satisfăcute de episcopii singuri. Astfel, preoţii au devenit, cu binecuvântarea episcopilor, locţiitorii lor permanenţi în parohiile din oraşe şi sate, săvârşind cele sfinte în numele şi în locul episcopilor, în acelaşi timp fiind şi reprezentanţii credincioşilor din parohie înaintea episcopilor.

În virtutea harului primit la hirotonie, preotul poate săvârşi în parohia sa toate Slujbele, Laudele şi Sf. Taine (cu excepţia Tainei Preoţiei), toate sfinţirile (cu excepţia sfinţirii Antimiselor şi a Sf. Mir).[55]

Preotul – iereu, care are anumite funcţii administrative sau merite personale primeşte rangul de protoiereu (din greacă "primul preot"). Acest titlu, cât şi orice altă decoraţie sau titlu administrativ sau onorific[56] nu dau nici o putere deţinătorului, decât numai întâietatea după cinste. În Biserica Rusă mai există şi rangurile onorifice de *protoiereu mitrofor* şi de *protopresbiter*.

Spre deosebire de preoţii de mir (căsătoriţi), preoţii călugări se numesc ieromonahi. Conducătorii (stareţii) mănăstirilor se numesc egumeni şi arhimandriţi.

Fără binecuvântarea episcopului ieromonahul nu poate sluji în vreo parohie.

Drept semn că n-are deplinătatea puterii sacramentale, preotul binecuvântează cu o singură mână (dreapta).

A treia treaptă a clerului este diaconia.

Diaconii (διάκονος – servitor) au astăzi funcţii liturgice mult mai restrânse decât le aveau în primele secole. La început, pe lângă atribuţiile pe care le au astăzi, ei ajutau la stabilirea şi restabilirea ordinii în biserică, la săvârşirea Botezului, la organizarea agapelor, duceau Sfintele Taine la bolnavi acasă şi aveau grijă pentru pregătirea materiilor de cult: pâine, vin, ulei, tămâie etc. Uneori chiar diaconii săvârşeau anumite părţi din Proscomidie. Rolul cel mai important al diaconilor în vechime era de a supraveghea catehumenii. Dispariţia treptată a unora din instituţiile

---

[53] Dreptul Canonic bizantin, din vechime şi până acum, numeşte pe ierarhul unei eparhii în funcţie de eparhia pe care o conduce: episcopie, arhiepiscopie, mitropolie sau patriarhie, după ordinea din dipticul local. Deci un ieromonah (?), poate chiar din momentul hirotoniei sale ca arhiereu sa fie patriarh, dacă este ales pentru scaunul de patriarh sau să fie mitropolit, dacă este ales pentru scaunul de mitropolit. Cazuri de acestea au fost destule şi teoretic ele sunt posibile şi astăzi. Regulamentul Bisericii Ruse însă, prevede ca titlurile ierarhilor să se dea în funcţie de meritele personale şi indiferent de importanţa administrativă sau istorică a eparhiei.

[54] Tot exarh se mai numeşte şi arhimandritul însărcinat cu supravegherea mănăstirilor dintr-o anumită eparhie.

[55] Preotul poate sfinţi biserica pentru un anumit timp, ca să poată sluji în ea, dar numai având permisiune scrisă de la episcop.

[56] În Biserica Ortodoxă Rusă sunt cele mai multe decoraţii pentru preoţi – unele dintre ele nemotivate. Ele sunt următoarele: bederniţa, scufia colorată, camilafca, crucea aurită, paliţa, crucea cu podoabe, mitra. Chiar dacă unele sunt acceptate şi de alte Biserici, mitra nu este acceptată de nimeni, decât numai pentru arhierei.

Bisericii primare – ca agapele, catehumenatul, penitenţa publică, ş.a. – a tras după sine, în chip firesc, atât împuţinarea funcţiilor liturgice ale diaconilor, cât şi scăderea numărului diaconilor, mai ales la sate, până ce s-a ajuns la situaţia de astăzi când întâlnim diaconi numai pe la catedrale, la mănăstiri şi la unele biserici din oraşe.

Neavând puterea harică de a sluji cele sfinte (ci doar de ajuta la acestea), diaconul nu poate sluji niciodată singur, ci totdeauna cu arhiereul sau cu preotul.[57]

Astăzi rolul principal al diaconului este rostirea ecteniilor, citirea Sf. Scripturi şi cădirea. Ecteniile reprezintă un şir de cereri pe care diaconul le rosteşte din afara altarului.

Diaconii în serviciul divin închipuiesc pe Sf. Îngeri, care neîncetat slujesc la tronul lui Dumnezeu. Diaconii călugări se numesc ierodiaconi. Diaconia are gradul onorific de protodiacon (la mireni) şi arhidiacon (la călugări).

Ei nu binecuvântează cu mâna.

La romano-catolici, diaconii aproape că nu mai au vreo atribuţie liturgică, deoarece ei au exclus ecteniile, iar protestanţii numesc diacon pe un pastor inferior care se ocupă cu serviciile sociale.

CLERUL INFERIOR – CLASIFICAREA ŞI FUNCŢIILE LUI

Pe lângă ierarhia celor trei trepte, sau a clerului propriu-zis, a luat naştere încă de la început o nouă categorie de slujitori ai cultului sau persoane ajutătoare ale clerului, pentru a îndeplini serviciile secundare şi mai modeste ale cultului. Toţi aceştia erau instituiţi de către episcopi prin ***hirotesie*** – punerea mâinilor făcută în afara Altarului – şi socotiţi ca făcând parte din clerul inferior.

Unele din treptele clerului inferior s-au născut în timpurile de prigoană (sec. II-III), altele – cele mai multe – după pacea Bisericii, în sec. IV-VI. Cele mai importante trepte ale clerului inferior sunt: diaconiţa, ipodiaconul, anagnostul şi psaltul.

1) **Diaconiţele** *(αἱ διάκονοι)* sunt menţionate şi în Sfânta Scriptură (Romani 16,1)[58]. Consacrarea lor se făcea prin hirotesie. Ele ajutau la botezul şi mirungerea femeilor, la înmormântarea lor şi supravegheau ordinea din biserică în rândul femeilor. Ca şi diaconii, ele purtau orar, dar nu se împărtăşeau în altar. Instituţia diaconiţelor a dispărut în sec. V-VI în Apus şi în sec. XII în Răsărit.

2) **Ipodiaconii** (ὁ ὑποδιάκονος - subdiaconii) au apărut la sfârşitul sec. II – începutul sec. III şi se întâlnesc şi astăzi în Biserică ca treaptă pregătitoare pentru diacon. Aveau în trecut numeroase sarcini: păzeau uşile bisericii în timpul slujbelor, supravegheau ordinea şi liniştea în biserică, ajutau arhiereului să se îmbrace în veşminte, să se spele pe mâini, ajutau pe diaconi în slujba altarului, ajutau la Sf. Botez, aveau grijă de Sfintele Vase, de mormintele martirilor, de iluminarea bisericii, de ordinea în biserică şi de toate cele necesare pentru serviciul divin.

Ipodiaconii hirotesiţi se pot atinge, de Proscomidiar şi de Sf. Masă, pot să deschidă Sf. Uşi, dar, după canoane, n-au voie să se căsătorească după ce au primit hirotesia. Anume din acest motiv, cei care ajută astăzi la anumite servicii ale Altarului, mai ales la slujbele arhiereşti, nu sunt hirotesiţi, ca să fie liberi de a se căsători. La fel ca şi diaconiţele, ei se împărtăşeau în afara altarului.

3) **Anagnoştii** (*ὁ ἀναγνώστης / lector -* citeţii) istoric apar înaintea ipodiaconilor, dar au o importanţă mai mică. Slujirea lor nu este legată de altar, ci aveau funcţia lor principală să citească cele rânduite la sfintele slujbe (cu excepţia Evangheliei) şi să păstreze cărţile de cult. Tot citeţii aveau grijă şi de lumânări, dar cu timpul slujirea lor s-a restrâns doar la strană. Tot aceştia ajutau şi la lucrarea de catehizare.

Astăzi această treaptă este doar o pregătire pentru ipodiacon.

4) **Psalţii** (*ὁ ψάλτης / cantor* - cântăreţ) erau ajutorii citeţilor, având însărcinarea de solist şi dirijor. Această treaptă a apărut mai târziu, când cântarea bisericească s-a dezvoltat şi s-a complicat.

---

[57] Fără binecuvântare diaconul nu poate nici să îmbrace veşmintele, nici să tămâieze, nici să rostească ectenii, de asemenea nici să ia cele Sfinte până nu i le dă preotul.

[58] Treapta lor se deosebea de alte 2 trepte clericale ocupate de femei: bătrânele *(χῆραι, πρεσβύτιδες)* sau fecioarele *(αἱ παρθένοι)* - care nu aveau funcţii liturgice.

La început cântau toți creştinii din biserică, iar citeții îi dirijau; cu timpul cei mai iscusiți citeți au fost numiți psalți şi ei aveau menirea să execute cântările mai grele. Totuşi, această slujire nu a fost instituită pentru a-i înlocui pe credincioşi, ci doar pentru a organiza mai bine cântarea liturgică.

Această treaptă se păstrează şi astăzi în toate Bisericile, dar fără hirotesie.

Primul dintre psalți se numeşte protopsalt.

În Biserica Ortodoxă din prezent aproape toate serviciile inferioare le îndeplinesc **paracliserii**[59]**,** iar treptele de citeț şi ipodiacon au rămas doar ca trepte premergătoare spre diaconie.

În trecut mai existau şi alte trepte consacrate tot prin hirotesie şi care astăzi au dispărut:

5) ***exorcistul*** – aveau grijă de demonizați (energumeni). La început aceasta era o harismă, iar mai târziu a devenit o treaptă a clerului inferior consacrată prin hirotesie. Eu săvârşeau şi ritualul de exrcizare înainte de botez (pe care astăzi îl săvârşeşte preotul).

6) ***ostiarul*** (portarii şi uşierii); şi

7) ***groparul***.

Un rol destul de important şi chiar activ în cult îl au şi **mirenii**, fără de care nu se pot oficia slujbele bisericeşti. Aceşti nu numai că sunt membri deplini ai Bisericii, ci chiar participă prin preoția lor universală (I Petru 2,9) la preoția sacramentală, care e distinctă de prima. Aceste două feluri de preoție nu se pot confunda.

În trecut, când întreaga Biserică dădea răspunsurile la ectenii şi interpreta imnele şi cântările bisericeşti, **rolul laicilor** era mai mare, dar cu timpul acesta s-a diminuat puțin, dar nu poate dispărea complet.

VEŞMINTELE LITURGICE

Prin veşminte liturgice subînțelegem îmbrăcămintea specială pe care o folosesc slujitorii cultului în serviciul divin.

Pentru a se deosebi de mireni, slujitorii sunt obligați prin Canonul 27 al Sinodului V-VI (Trulan) şi Canonul 16 al Sinodului VII să poarte întotdeauna costumul clerical – dulama / caftanul. Aceasta nu este însă un veşmânt liturgic şi nu se sfințeşte, ci doar se binecuvintează spre a fi purtată şi nu au vreo rugăciune de sfințire. La fel şi rasa. Tradiția Bisericii recunoaşte doar dulamele şi rasele de culoare neagră.

Veşmintele propriu zise, au o întrebuințare liturgică. Întrebuințarea lor în Biserica Ortodoxă este foarte veche. Încă de la început clericii, pentru a oficia serviciul divin, îmbrăcau anumite haine pe care le foloseau numai în acest scop. Unele din aceste veşminte erau confecționate după modelul celor din Vechiul Testament, iar altele – în concordanță cu semnificația tainică a cultului ortodox, ajungându-se treptat la forma din prezent.

La început toate veşmintele erau de culoare albă ca simbol al curăției. Mai târziu, însă, din sec. IV, au început să fie folosite şi alte culori: roşie, galbenă-surie, verde, albastră, violetă-purpurie şi neagră, fiecare având semnificația ei.

Prin forma, culoarea şi calitatea lor, veşmintele sfinte contribuie în mod deosebit la sporirea frumuseții şi splendorii cultului divin ortodox şi formează o atmosferă tainică în slujbă.

Deoarece în ierarhia noastră bisericească există trei trepte, avem şi veşminte speciale pentru fiecare treaptă: diaconeşti, preoțeşti şi arhiereşti. Sensul şi simbolul fiecărui veşmânt este de obicei sugerat de rugăciunea care se citeşte la îmbrăcarea veşmântului respectiv *(vezi Liturghierul)*.

[59] Aceştia ar trebui să fie bărbați evlavioşi care se mărturisesc şi se împărtăşesc mai des şi care, să aibă o binecuvântare specială de la episcopul locului. Acest lucru nu este prevăzut de vreun Canon în mod expres, dar poate fi înțeleasă la o interpretarea dinamică a altor Canoane.

<u>Veşmintele diaconeşti</u>

În timpul slujirii, diaconii îmbracă trei veşminte: stiharul, orarul şi mânecuţele.

Stiharul (στιχάριον) este un veşmânt cu mâneci, lung şi larg, care acoperă tot corpul. El este primul veşmânt liturgic şi de aceea este comun tuturor treptelor clerului. Acesta provine de la o haină exterioară care era numită la modul general tunică sau manta (χειτών), menţionată de mai multe ori în Sfânta Scriptură.

Stiharul simbolizează curăţia îngerilor. Stiharul cu râuri albe şi roşii simbolizează sângele şi apa care au curs din coasta Mântuitorului pentru viaţa lumii (Simeon al Thesalonicului).

În prezent, stiharul preoţesc şi arhieresc diferă puţin de cel diaconesc: el este dintr-un material mai subţire şi mai puţin ornamentat şi are mânecile mai înguste, având la capăt şi nişte şireturi ce se înfăşoară în jurul mâinii.

Orarul (ὀράριον) este o fâşie de pânză lungă şi îngustă de 10-15 cm., împodobită cu cruci pe care diaconul o poartă pe umărul stâng. La rostirea ecteniilor, diaconul apucă cu trei degete ale mâinii drepte capătul din faţă al orarului şi-l ridică la nivelul umerilor sau gurii, invitând astfel pe credincioşi la rugăciune. Unii chiar au considerat că cuvântul „orar" provine de la latinescul *oro, orare - a se ruga.* Aceasta ar fi într-o legătură cu un vechi obicei de la sinagogă când mai marele sinagogii ridica o batistă în sus pentru a semnala momentul citirii din Lege.

Alţii cred însă că orarul era folosit la început ca un şerveţel cu care erau ştergi la gură credincioşii după împărtăşirea cu Sfintele Taine.[60] În sfârşit, unii canonişti bizantini derivă denumirea orarului de la verbul *ὁράω*, care înseamnă *a vedea, a observa,* fiindcă cei ce poartă orarul trebuie să fie cu toată luarea aminte la săvârşirea Sfintelor Taine şi la cele ce se întâmplă în sfântul locaş.[61]

Orarul care înfăşoară corpul pe sub mâna dreaptă se numeşte „orar mare" şi este o distincţie dată unor diaconi pentru anumite merite. În unele Biserici locale (la greci, sârbi şi români) a dispărut „orarul mic" încât toţi diaconii, chiar la hirotonie primesc „orarul mare".

Orarul simbolizează aripile îngerilor, de aceea pe el uneori sunt scrise cuvintele "Sfânt, Sfânt, Sfânt".

Mânecuţele (ἐπιμανίκια) sunt nişte fâşii de stofă care înfăşoară mâinile diaconului în formă de manşete. Provenienţa acestui veşmânt nu este prea clară şi el nu are corespondent în Vechiul Testament. S-au emis mai multe ipoteze privind originea mânecuţelor, dintre care cea mai probabilă este următoarea. La început acestea reprezentau nişte benzi brodate care înfrumuseţau mânecile de la stiharul sau sacosul arhiereului, dar aveau şi funcţia de şireturi pentru a lega mânecile largi ale veşmintelor în anumite momente speciale. Sf. Gherman al Constantinopolului (sec. VIII) este primul care menţionează acest obicei cu referire la cult şi arată şi sensul simbolic al acestor şireturi – cel al legăturilor cu care a fost legat Mântuitorul în timpul patimilor Sale (Ioan XVIII, 12). Cu timpul acestea au devenit veşminte aparte, iar mânecile stiharului şi sacosului s-au scurtat destul de mult.

La început mânecuţele erau îmbrăcate doar de arhierei şi doar la Liturghie. Abia mai târziu, prin sec. XV, acestea au început a fi folosite şi de preoţi, iar de prin sec. XVII-XVIII şi de diaconi[62].

În Biserica Rusă există un obicei mai nou de a îmbrăca mânecuţele la toate slujbele, tradiţie care nu este cunoscută în celelalte Biserici Ortodoxe şi care practic nici nu se justifică, având în vedere scopul primar şi chiar actual al mânecuţelor. Practic, acestea ar trebui luate doar la oficierea Sfintelor Taine, când trebuie îmbrăcate toate veşmintele. La săvârşirea Laudelor, nici preotul, nici diaconul nu are nevoie (şi chiar nu este îndreptăţit) să ia mânecuţele.

Înainte de a se îmbrăca în veşmintele sale, diaconul cere binecuvântare de la preot sau episcop, apoi sărutând crucea de pe fiecare veşmânt se îmbracă citind rugăciunile cuvenite (vezi Liturghierul).

---

[60] Vezi tâlcuirea Canonului 23 Laodiceea în Pidalion, Ed. Bucureşti 1992, p.340.

[61] A se vedea comentariile lui Teodor Balsamon şi Matei Vlastaris în Sintagma Ateniană III, 191 şi VI, 252., apud ***LG 1993,*** p.614.

[62] Acest adevăr istoric îl constatăm şi din formula liturgică folosită de diacon: „Binecuvintează, Stăpâne, stiharul şi orarul", fără să fie menţionate şi mânecuţele. Aceasta se poate observa în toate Liturghierele, cu excepţia ultimelor ediţii care au modificat textul vechi.

Veşmintele preoţeşti

În afară de stihar şi mânecuțe, preotul poartă încă epitrahilul, brâul şi felonul.

Epitrahilul (din greacă: *ἐπί – peste* şi *τράχηλος – grumaz*) este acelaşi orar numai că atârnă în jurul gâtului cu ambele capete în față.

Sf. Simeon al Tesalonicului spune că în trecut la hirotonia preotului, arhiereul lua capătul de la spate al orarului şi-l punea în jurul gâtului peste umărul drept. Epitrahilul simbolizează jugul slujirii lui Hristos şi este simbolul harului cu care este învrednicit preotul de a sluji cele sfinte, iar franjurile cu care se termină capătul epitrahilului - sufletele credincioşilor a căror răspundere o poartă preotul.

Iată ce spune Sfântul Simeon al Thesalonicului privitor la întrebuințarea practică a epitrahilului: *„Fără epitrahil nici o taină*[63] *să nu se săvârşească. Iar dacă se va întâmpla să fie de trebuință a se face vreo taină sau o rugăciune, botez sau altceva din cele sfinte şi nu se va găsi epitrahil, atunci, spre a nu rămâne lucrarea nefăcută, binecuvântând, să-şi pună brâul sau o bucată de funie ori pânză, ca un epitrahil şi astfel să săvârşească taina. Iar după aceea, lucrul care a slujit ca epitrahil să fie păstrat într-un loc deosebit sau să fie întrebuințat la ceva sfânt. Numai cele ce sunt obişnuite în mănăstiri, la Miezonoptică, la Ceasuri şi la Pavecerniță, le pot zice preoții şi fără epitrahil".*[64]

De aici vedem importanța acestui veşmânt în ritul ortodox, dar nu numai. Şi astăzi la romano-catolici, preoții şi episcopii poartă acest epitrahil numit *stola* ca un orar pus pe amândoi umerii, cu capetele lăsate în jos, iar în timpul Liturghiei capetele se încrucişează pe piept.

Brâul este o cingătoare cu care preotul (şi arhiereul) se încinge peste stihar. El simbolizează tăria şi virtutea preotului, precum şi curăția trupului şi ne aminteşte de ştergarul cu care s-a încins Mântuitorul la spălarea picioarelor ucenicilor în seara Cinei celei de Taină. Un veşmânt asemănător purtau şi arhiereii Vechiului Testament şi chiar unii prooroci. În Noul Testament brâul devine un veşmânt propriu clericilor[65], încă din vremea apostolică.

Felonul (φελώνιον, φελώνης) este veşmântul de deasupra care aminteşte de toga (mantia) cu care Mântuitorul şi Sf. Apostoli îşi înfăşurau corpul.

El simbolizează puterea lui Dumnezeu care se dă preoților şi închipuie hlamida roşie cu care a fost îmbrăcat Mântuitorul în curtea lui Pilat (Matei XXVII, 28).

La început felonul era purtat atât de preoți cât şi de arhierei, iar începând cu sec. V, el a rămas numai în folosința preoților[66].

La îmbrăcarea veşmintelor, preotul le binecuvântează, sărută crucea de pe ele şi citeşte rugăciunile din Liturghier.

Veşmintele arhiereşti

Pe lângă stihar, mânecuțe, epitrahil şi brâu, care sunt comune preotului şi arhiereului, arhiereul are şi veşminte proprii numai treptei lui:

Sacosul (σάκκος – "sac"), un veşmânt în formă de sac, mai scurt decât stiharul, cu mâneci scurte şi largi. Este purtat de arhiereu în loc de felon. El se încheie pe laturi cu câte 6 clopoței.

La început această haină se îmbrăca numai de împărați, dar Constantin cel Mare a dăruit-o patriarhului Macarie al Ierusalimului, ca semn de deosebită prețuire. Mai târziu găsim sacosul între veşmintele arhiereşti ale Sf. Ioan Gură de Aur.

Sf. Simeon al Tesalonicului, vorbind despre sacos, zice că el este purtat de cei mai însemnați dintre arhiepiscopi. Începând cu sec. XVIII sacosul este purtat de toți episcopii.

Sacosul este simbolul căinței şi al umilinței, căci arhiereii îmbrăcându-l, îşi aduc aminte de patima Mântuitorului şi de cămaşa Lui pentru care s-au aruncat sorți. Clopoțeii de pe margini simbolizează glasul cuvintelor celor 12 Apostoli, care trebuie să iasă din gura episcopului.

---

[63] Sf. Simeon are aici în vedere sensul larg al cuvântului *taină* şi are în vedere orice lucrare sfințitoare a Bisericii.

[64] Aici se are în vedere cazul în care Laudele sus menționate se fac în pridvorul bisericii, aşa cum prevede Tipicul Mănăstirii Sf. Sava. Dacă însă acestea se fac în biserică, preotul trebuie să-şi pună obligatoriu epitrahilul. (Textul patristic după *Tratatul* Sf. Simeon, trad. rom., pp. 315-316).

[65] Inclusiv monahilor, sub formă de centură.

[66] În Bisericile Vechi-Orientale (necalcedoniene) arhiereii poartă încă şi astăzi felon.

Omoforul (ὠμοφόριον de la ὦμος– umăr şi φέρω – a purta), este un veşmânt în formă de panglică, purtat de arhierei pe ambii umeri în jurul gâtului, închipuind oaia cea pierdută şi apoi aflată. El este simbolul demnităţii arhiereşti. Având cruce pe el, omoforul mai poartă şi simbolul slujirii lui Hristos prin suferinţe, căci cei ce voiesc a trăi în Hristos îşi iau crucea pe umeri şi-I urmează Lui. Omoforul este cel mai vechi veşmânt arhieresc.

Unii cred că omoforul a rămas la arhiereii Legii Noi ca o continuare a tradiţiei iudaice conform căreia, arhiereii purtau veşmântul de pe umeri numit *efod.* Se crede însă că acest veşmânt era dat la început de către împărat ierarhilor mai de vază, apoi a devenit propriu tuturor[67].

Se cunosc două feluri de omofoare: mare şi mic. Omoforul mare se îmbracă numai la utrenie şi la începutul Liturghiei, în restul cazurilor arhiereul se foloseşte de cel mic.

Îmbrăcat în omofor, arhiereul este chipul Mântuitorului, iar în momentele în care Însuşi Mântuitorul este de faţă prin anumite realităţi liturgice sau Sf. Taine, arhiereul, ca un simplu slujitor, el lasă omoforul.

Epigonatul (de la ἐπί şi γόνυ – pe genunchi) sau paliţa este un veşmânt în formă de romb care se poartă pe coapsa dreaptă, legându-se cu o panglică după gât. El se foloseşte de prin sec. VI şi simbolizează sabia Duhului cu care se înarmează arhiereul împotriva ereziilor. Se mai presupune că el provine de la traista în care arhiereii purtau cărţile sfinte.

În Biserica Rusă se foloseşte un veşmânt de formă dreptunghiulară, alternativ epigonatului, numit bederniţă, care are aceiaşi semnificaţie simbolică ca şi epigonatului şi este o distincţie preoţească inferioară lui. În celelalte Biserici locale nu există decât acest epigonat.[68]

Panaghia (παναγία – atotsfântă, preasfântă) este o icoană mică din metal preţios (medalion) care are pe ea chipul Maicii Domnului sau a Mântuitorului şi care se poartă la piept.

Ea îşi are originea de la primii creştini, care purtau la gât moaşte ale sfinţilor. Ierarhul poartă această icoană la piept, ca semn că trebuie să aibă permanent pe Iisus în inima sa şi pe Maica Domnului ca o mijlocitoare grabnică către Dumnezeu. În tradiţia bizantină, numai medalionul cu chipul Maicii Domnului se numeşte *panaghie,* pe când cele cu chipul Mântuitorului sau cu alt chip se numesc **engolpion** (ἐγκόλπιον, de la ἐν şi κόλπος - la sân).

Crucea pectorală e purtată la piept de ierarhi şi de unii preoţi (numiţi *stavrofori)*[69], ca semn al mărturisirii credinţei în Hristos cel Răstignit. Cruce nu face parte din veşminte şi nu este indispensabilă slujirii unei anumite slujbe.

Mitra (μίτρα – legătură pentru cap, turban; τιάρα, λῶρον) este acoperemântul capului arhiereului în timpul serviciilor religioase. Ea simbolizează atât cununa de spini care a fost pusă pe capul Mântuitorului în timpul patimilor (Matei XXVII,29), cât şi înălţimea demnităţii arhiereşti. Mitra are reprezentate chipurile celor patru evanghelişti sau icoana numită „Deisis”.

Iniţial, mitra era confecţionată după modelul coroanei împăraţilor bizantini. Primul care a purtat mitră a fost Silvestru episcopul Romei, care a primit-o în dar de la Constantin cel Mare. După relatările lui Theodor Balsamon şi ale Sf. Simeon al Thesalonicului, la început, mitra era un drept rezervat doar episcopului - papă al Romei. Începând cu Sinodul al III-lea Ecumenic, aceasta a început să fie purtată şi de patriarhul Alexandriei, începând cu Sf. Chiril al Alexandriei. Până prin sec. XII, în tot Răsăritul Creştin numai acest ierarh purta mitra-coroană. Apoi a început să fie purtată de patriarhul Constantinopolului şi de alţi întâi-stătători, iar mai târziu, prin sec. XVII-XVIII de toţi ierarhii. Mitropolitul Moldovei şi cel al Ţării Româneşti a început a purta mitră de prin sec. XV, dar nu şi episcopii.

În Biserica Rusă, începând cu anul 1705, mitra devine obligatorie pentru toţi ierarhii, dar şi pentru arhimandriţi şi chiar unii protoierei. Diferenţa de la ei însă consta în aceea că doar la patriarh

---

[67] Această idee poate fi uşor desprinsă şi din viaţa Sf. Ierarh Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Lichiei, căruia, în timpul I-lui Sinod Ecumenic, împăratul Constantin ia retras omoforul şi Evanghelia, considerându-l „nepoliticos” în atitudinea sa faţă de Arie. Acestea i-au fost înapoiate prin minune.

[68] Românii, de exemplu, numesc **bederniţă** tocmai această paliţă.

[69] Începând cu anul 1897, ţarul Nicolae II a dispus ca în Biserica Rusă toţi preoţii să poartă cruce la gât, pentru a se deosebi de diaconi. Aceasta după ce ţarul, fără să ştie, a sărutat mâna unui diacon.

Celelalte Biserici Locale dau crucea ca o distincţie doar la anumiţi preoţi şi după o anumită perioadă de slujire. Tot din acest motiv, ei nu au mai multe tipuri de cruci ca la ruşi, ci le acceptă pe toate ca pe una singură, dar este preferată aşa numita „cruce cu pietre scumpe”.

şi la mitropoliţi mitra avea cruce (în vârf), iar la episcopi - nu. Abia din anul 1988, şi episcopii au început a purta mitră cu cruce, astfel uniformizându-se practica din tot Răsăritul Ortodox.[70]

Şi astăzi, în patriarhatele din Orient, dacă slujeşte patriarhul şi mai mulţi arhierei, numai protosul poartă mitra, iar ceilalţi doar camilafca / klobuk-ul[71].

Mantia este un veşmânt lung şi larg, fără mâneci, partea din spate târându-se pe pământ. Ea este de culoare purpurie şi are pe laturi nişte panglici alb-roşii numite râuri, care închipuiesc "râurile de apă vie", adică învăţăturile care trebuie să izvorască în permanenţă din gura arhiereului (Ioan VII, 38). În partea din faţă mantia are la piept şi la poale câte 2 tăbliţe, care simbolizează Legea Veche (cele de jos) şi Legea Nouă (cele de sus).

Mantia arhierească provine de la cea monahală, deoarece arhiereii sunt recrutaţi din rândurile călugărilor.

Toiagul păstoresc este un baston înalt care în partea de sus are două capete de şerpi cu gurile deschise unul spre celălalt, având între ei un glob şi o cruce.

Toiagul este simbolul puterii conducătoare cu care arhiereul îşi păstoreşte turma în numele lui Hristos. Şerpii simbolizează înţelepciunea pastorală (Matei X, 16), iar crucea de deasupra lor simbolizează că, cu puterea Crucii, arhiereul va zdrobi capetele nevăzuţilor balauri (diavoli).

Toiagul este folosit de arhierei numai în timpul slujbei, iar în restul cazurilor ei se folosesc de un toiag mai simplu, fără şerpi şi cruce, care se numeşte cârjă.

Toiag şi cârjă poartă cu binecuvântare şi unii stareţi şi stareţe de mănăstiri.

Vulturul este un covoraş rotund care se aşează sub picioarele arhiereului. Se numeşte astfel, deoarece are înfăţişat pe el un vulture zburând deasupra unei cetăţi (oraş).

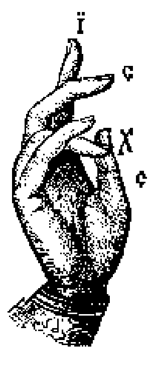
Vulturul simbolizează puterea Duhului şi înţelepciunea cu care arhiereul îşi conduce oraşul (eparhia) lui.

Dicherul şi Tricherul (două şi trei lumânări) sunt nişte sfeşnice de mână cu două şi cu trei lumânări pe care le foloseşte arhiereul în timpul serviciului divin, închipuind lumina învăţăturii evanghelice. Cele două lumânări ale dicherului simbolizează cele două firi ale Mântuitorului, iar cele trei ale tricherului – Sf. Treime.

Ripida (ῥιπύδιον, de la ῥιπίς – pană) este un evantai cu care în trecut diaconii apărau Sf. Daruri de insecte. La început ripidele se confecţionau din pene de păun, iar mai târziu din metal preţios, având pe ele înfăţişaţi serafimi şi heruvimi şi cuvintele "Sfânt, Sfânt, Sfânt".

Ripidele simbolizează puterile îngereşti care zboară neîncetat în jurul tronului ceresc, slujind Domnului Slavei cu frică şi cu cutremur.

Arhiereul se îmbracă în veşmintele sale în mijlocul bisericii pe amvonul arhieresc, fiind ajutat de ipodiaconi. Rugăciunile pentru îmbrăcare le citeşte cu voce tare arhidiaconul / protodiaconul.



[70] A. A. Dmitrevski, *Митра. Историко-археологический очерк.* În rev. „Московские Епархиальные Ведомости" nr. 4-5 / 2003. Studiul este adus la zi de Comitetul de Redacţie al Revistei.

[71] Termen rusesc care desemnează camilafca şi pe care ruşii o confundă cu potcapul. În realitate camilafcă se numeşte anume acea pânză transparentă care acoperă potcapul sau culionul.

CĂRȚILE DE SLUJBĂ DIN BISERICA ORTODOXĂ

1. Noțiuni generale despre cărțile de slujbă.

Potrivit poruncii date de Mântuitorul la Cina cea de Taină, Sf. Apostoli săvârşeau zilnic “frângerea pâinii”, adică Sf. Liturghie (Fapte II, 42, 46-47). Cu acest prilej primii creştini citeau şi tâlcuiau din cărțile Vechiului Testament şi din epistolele Sf. Apostoli, la care se adăugau şi diferite rugăciuni şi cântări (psalmi) luate din Sf. Scriptură ori compuse de creştini. Toate acestea au fost adunate cu timpul în anumite cărți, în care se păstrează atât pericopele (citirile) biblice folosite în cult, cât şi tezaurul de imne şi rugăciuni compuse de Sf. Apostoli şi de urmaşii lor în generațiile următoare. Ele poartă denumirea de cărți liturgice sau cărți de slujbă, cuprinzând tot ceea ce este de trebuință slujitorilor bisericeşti pentru săvârşirea cultului divin public al Bisericii ortodoxe.

După originea cuprinsului lor le împărțim în cărți extrase din Sf. Scriptură şi cărți alcătuite de Biserică pe baza tradiției bisericeşti.

2. Cărți cu cuprins de origine biblică

Cărțile cu cuprins de origine biblică (revelată) sunt:

1) Sfânta Evanghelie, 2) Apostolul şi 3) Psaltirea.

Sf. Evanghelie (Εὐαγγέλια) este cartea care cuprinde în sine cele patru Evanghelii de la Matei (28 cap.), Marcu (16 cap.), Luca (24 cap.) şi Ioan (21 cap.).

Începând cu jumătatea a doua a sec. IV, s-a început împărțirea fiecărei din cele patru Evanghelii în pericope (περικοπή - despărțitură, secțiune) sau locuțiuni (din latină “citiri”). Împărțirea de azi a Evangheliei în pericope zilnice, rânduite după Duminicile şi Săptămânile de după Paşti (7), Duminicile şi Săptămânilor de după Cinzecime (36) şi Duminicile şi Săptămânile Postului Mare (6-7) are ca început împărțirea făcută de diaconul Eutaliu din Alexandria, dar s-a stabilit şi generalizat în epoca Sf. Ioan Damaschin (sec. VIII) şi a Sf. Teodor Studitul (sec. IX), cu unele modificări ulterioare.

La sfârşitul Evangheliei se găsesc cele 12 Evanghelii a Sf. Patimi, cele 11 Evanghelii a Învierii, Evangheliile pentru Sf. Taine şi Ierurgii şi Sinaxarul cu Evangheliile de obşte.

Sf. Evanghelie se păstrează pe Sf. Masă.

Apostolul (ὁ ἀπόστολος) este cartea de slujbă care cuprinde în sine:

–Faptele Sf. Apostoli (πραξαπόστολος),

–14 epistole ale Sf. Ap. Pavel (Romani, I şi II Corinteni, Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, I şi II Tesaloniceni, I şi II Timotei, Tit, Filimon şi Evrei),

–7 epistole soborniceşti (a Sf. Ap. Iacov, a Sf. Ap. Petru - 2, a Sf. Ap. Ioan Teologul - 3, şi una a Sf. Ap. Iuda).

Ordinea citirii pericopelor are aceiaşi logică ca şi cea din Sf. Evanghelie.

La sfârşitul Apostolului găsim Prochimenele, pericopele şi Aliluia-riile pentru Sf. Taine şi Ierurgii, Sinaxarul şi Prochimenele, pericopele şi Aliluia-riile de obşte.

Psaltirea (ψαλτήριον)este cartea de slujbă care cuprinde în sine cei 150 psalmi ai lui David şi ai altor bărbați din Vechiul Testament.

Chiar de la început psalmii s-au cântat şi citit în Biserica Creştină cu multă pietate şi de aceea Canonul 85 Apostolic recunoaşte Psaltirea ca o carte sfântă.

Pentru folosința în slujbă toți psalmii s-au împărțit în 20 de părți numite catisme (de la grecescul καθίζω = a şedea), numite aşa pentru că în timpul citirii psalmilor este permis de a şedea. Fiecare catismă este împărțită în 3 părți numite stări, stihologii sau „slave”, deoarece după fiecare parte se zice *“Slavă Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh şi acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin. Aliluia, Aliluia, Aliluia slavă Ție Dumnezeule (de 3 ori), Doamne miluieşte (de 3 ori) Slavă…, Şi acum…”.*

Tradiția tipiconală studită care era folosită în cea mai mare parte a Imperiului Bizantin în sec. IX-XII avea o altă împărțire a psalmilor. Aşa numita „Psaltire Constantinopolitană” era împărțită, în 76 de antifoane. Această împărțire era necesară în mod deosebit pentru slujba numită „asmatikon

akolouthia" - un fel de Vecernie duminicală şi praznicală, cântată antifonic, care după sec. XII a ieşit din uz. Împărţirea de astăzi a Psaltirii e şi ea destul de veche, dar ea reflectă tradiţia palestiniană a slujbelor, venită probabil încă prin sec. IV-V din mediul monahal egiptean. În Bizanţ ea a început să fie cunoscută mai mult începând cu sec. XIII.

Psaltirea se foloseşte atât în slujbă, cât şi în afara ei, devenind o carte cel mai des întâlnită în casele credincioşilor, în Biserica Ortodoxă mai există un bun obicei de a citi Psaltirea ca mijlocire pentru creştinii nou-adormiţi.

3. Cărţi cu cuprins alcătuit de Biserică

Cărţile cu cuprins alcătuit de Biserică, adică compuse de Sf. Părinţi, pe baza tradiţiei bisericeşti, sunt:

Liturghierul (λειτουργιάριον / ἱερατικόν / служебник) – cartea de slujbă care cuprinde în sine rânduiala pentru preoţi şi diaconi la Vecernie, Utrenie şi cele trei Liturghii ortodoxe: a Sf. Ioan Gură de Aur, a Sf. Vasile cel Mare şi cea a Sf. Grigore Dialogul.

Mai cuprinde de asemenea rânduiala Împărtăşirii, formulele Otpusturilor de peste an şi a Ecfoniselor (Vozglasurilor), rugăciuni la diferite trebuinţe, rânduiala Liturghiei cu Arhiereu, povăţuiri pentru săvârşirea Sf. Liturghii şi Sinaxarul (Calendarul).

Primul Liturghier în limba română a fost tipărit de diaconul Coresi la Braşov în 1570, iar în 1679, la Iaşi, Sfântul Mitropolit Dosoftei tipăreşte o nouă traducere a acestuia.

Arhieraticonul (Чиновник) este un Liturghier arhieresc la care în afară de cele scrise în Liturghierul obişnuit se mai află şi rânduiala slujbelor săvârşite numai de arhiereu, adică rânduiala hirotesiilor şi a hirotoniilor, rânduiala la sfinţirea bisericilor, a Antimiselor şi a Sfântului şi Marelui Mir.

Molitvelnicul sau **Trebnicul** (Εὐχολόγιον) este cartea care cuprinde rânduiala săvârşirii Sfintelor Taine (cu excepţia Hirotoniei), a Ierurgiilor bisericeşti şi a slujbele pentru diferite trebuinţe. La început această carte – Evhologhionul (bizantin) – cuprindea în sine, pe lângă rânduiala „Tainelor" şi textele din Liturghier şi cele din Arhieraticon. Cu timpul, prin sec. XIII, aceste cărţi s-au separat.

Astăzi se păstrează mai multe manuscrise ale vechiului Evhologhion bizantin (sec. XI-XII), care arată anumite diferenţe de text şi mai ales de formă a anumitor gesturi şi acte liturgice în săvârşirea Tainelor. Deci, rugăciunile şi rânduielile Molitvelnicului, au cunoscut şi ele o evoluţie aparte, unele rânduieli fiind modificate chiar în Evul Mediu târziu.[72]

Cel mai bogat după conţinut este Trebnicul[73] Sfântului mitropolit Petru Movilă, tipărit în anul 1646 la Kiev în limba slavonă. Deşi această ediţie este cea mai complexă şi este foarte importantă, mai ales pentru explicaţiile aduse de editor la fiecare rânduială de slujbă, muţi îi contestă valoarea, având în vedere faptul că se inspiră destul de mult din unele rânduieli şi comentarii liturgice şi dogmatice latine (romano-catolice). Cartea nu conţine însă erezii clare şi a fost tradusă şi în româneşte, fiind folosită mai ales în cazul unor rugăciuni speciale, neîntâlnite în Evhologhiile greceşti.

Aghiazmatarul este un rezumat al Molitfelnicului, care are rânduielile cel mai des folosite în practica liturgică şi este folosit din comoditate, fiind mai subţire. Denumirea cărţii este puţin improprie, dar s-a generalizat fără mari probleme.

Ceaslovul (ὡρολόγιον, часослов – „cartea ceasurilor[74]") cuprinde în sine rugăciunile din rânduiala slujbelor zilnice; Ceasurile, Vecernia, Pavecerniţa, Miezonoptica, Utrenia, Obedniţa la care se adaugă rugăciunile dimineţii şi de seară, troparele Învierii, ale morţilor, troparele şi condacele Triodului şi a Penticostarului, troparele zilelor săptămânii, Canoane de rugăciune, Paraclise şi Acatiste şi Sinaxarul.

---

[72] Михаил Арранц, SJ, *Избранные сочинения по Литургике,* 4 тома, Рим – Москва, 2003. În aceste volume avem editate mai multe astfel de manuscrise din diferite perioade şi din diferite locuri. Textele sunt în greceşte şi au doar unele introduceri şi comentarii în limba rusă.

[73] Liturgistul rus A. A. Dmitrevski consideră că denumirea corectă a acestei cărţi (la ruşi) ar fi ***Потребник***, adică „pentru trebuinţe", şi nu ***Требник*** - „trebuinţe". (Vezi: *Книга «Требник» и ея значение в жизни православного христиана,* Kiev, 1902, pp. 4-5).

[74] Prin „Ceasuri" se subînţeleg toate Laudele Bisericii numărate simbolic în număr de 7, dar care de fapt sunt 9.

Această carte de cult este de origine palestiniană şi reflectă slujbele specifice Tipicului Mănăstirii Sf. Sava de lângă Ierusalim. Ceaslovul ne este cunoscut abia începând cu sec. IX, când pătrunde şi în Bizanţ. Modificări esenţiale în decursul timpului nu a suferit, doar că au început a se adăuga unele Acatiste şi a apărut rânduiala Pavecerniţei Mici care la început nu exista.

Octoihul (ὀκτώ + ἦχος – opt glasuri) conţine slujbele celor 8 glasuri bisericeşti pentru fiecare zi a săptămânii. Cântările lui se împart în trei grupe: cele de la Vecernie, cele de la Utrenie şi cele de la Liturghie. Fiecare glas ţine o săptămână, aşa încât Octoihul se cântă în întregime timp de opt săptămâni, după care iarăşi se începe cu glasul I-îi şirul celor opt glasuri.

În Octoih fiecare zi a săptămânii are cântări consacrate unui subiect principal: cântările de duminică preamăresc Învierea Domnului, cele de luni pe Sf. Îngeri (toate puterile cereşti), cele de marţi pe Sf. Prooroc Ioan Botezătorul, cele de miercuri şi vineri sunt închinate Cinstitei Cruci şi Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, cele de joi Sf. Apostoli şi Sf. Ierarh Nicolae, iar cele de sâmbătă pe toţi sfinţii şi conţin rugăciuni de mijlocire pentru toţi cei răposaţi din veac dreptslăvitori creştini.

La început Octoihul conţinea numai rânduiala slujbei duminicale, compusă de Sf. Ioan Damaschin; mai târziu s-au adăugat şi slujbele pentru celelalte zile a săptămânii, compuse de sfinţii Iosif, Arhiepiscopul Tesalonicului şi Teofan Mărturisitorul din sec. IX, precum şi cele compuse mai înainte de Anatolie, patriarhul Constantinopolului (sec. V).

Triodul (τριῴδιον, τρεῖς ᾠδή – "trei cântări") cuprinde serviciile divine din timpul Postului Mare, începând cu Duminica Vameşului şi a Fariseului şi încheindu-se cu Sâmbăta Mare din Săptămâna Patimilor.

Canoanele Triodului din zilele de rând, care sunt cele mai multe, sunt compuse, nu din 9 cântări, ci din 3, de unde îşi şi trage denumirea.

Printre autorii Triodului amintim pe Sf. Andrei Criteanul (sec. VIII) compozitorul Canonului cel Mare şi a multor altor imne de pocăinţă, apoi pe Sf. Teodor Studitul şi fratele său Sf. Iosif Studitul (sec. IX) şi alţii.

Triodul este împărţit după săptămâni şi zilele săptămânii şi se cântă timp de 10 săptămâni. El se începe cu perioada pregătitoare formată din 4 duminici: a Vameşului şi a Fariseului, a Fiului Risipitor, a Lăsatului sec. de Carne (a Înfricoşătoarei Judecăţii) şi a Lăsatului sec de Brânză (Izgonirii lui Adam din Rai, numită şi „Duminica Iertării"); perioada patruzecimii, formată din 6 duminici: I-a, a Ortodoxiei, a II-a, a Sf. Grigore Palama, arhiepiscopul Tesalonicului, a III-a, a Închinării Sfintei Cruci, a IV-a, a Sf. Ioan Scărarul, egumenul mănăstirilor din muntele Sinai, a V-a, a Cuvioasei Maria Egipteanca şi a VI-a, a Intrării Domnului în Ierusalim (a Floriilor) + Săptămâna Mântuitoarelor Patimi cu care se încheie Triodul.

Penticostarul (Cinzecimea) cuprinde rânduiala slujbelor din perioada Cinzecimii, care începe din Duminica Învierii Domnului (a Paştilor), urmată de încă 8 duminici: a Tomii, a Mironosiţelor, a Slăbănogului, a Samarinencii, a Orbului, a Sf. Părinţi de la primul Sinod ecumenic din Niceea, a Pogorârii Sf. Duh (Cinzecimea, Duminica Mare, ziua Sf. Treimi) şi se încheie cu Duminica Tuturor Sfinţilor, care a fost adăugată mai târziu.

Slujbele Penticostarului sunt aşezate după duminici şi zilele săptămânii şi au un caracter de bucurie şi veselie duhovnicească prilejuită de Învierea Domnului şi Pogorârea Sfântului Duh.

Autorii principali ai Penticostarului sunt sfinţii Iosif Studitul, Sf. Ioan Damaschin şi Cosma de Maiuma.

Mineiele (μήν, μηνός – lună) cuprind slujbele sărbătorilor şi a sfinţilor pentru fiecare zi a anului, aranjate după cele 12 luni.

Mineiele sunt de mai multe feluri:

1) Mineiul lunar, 2) Mineiul de obşte şi 3) Mineiul praznical sau Antologhionul.

Mineiul lunar este compus din 12 cărţi, după numărul celor 12 luni a anului bisericesc, începând cu septembrie şi terminând cu august.

Din Mineiul lunar s-au extras slujbele sărbătorilor şi sfinţilor mai mari, alcătuindu-se o carte care se numeşte Mineiul praznical sau ***Antologhion***.

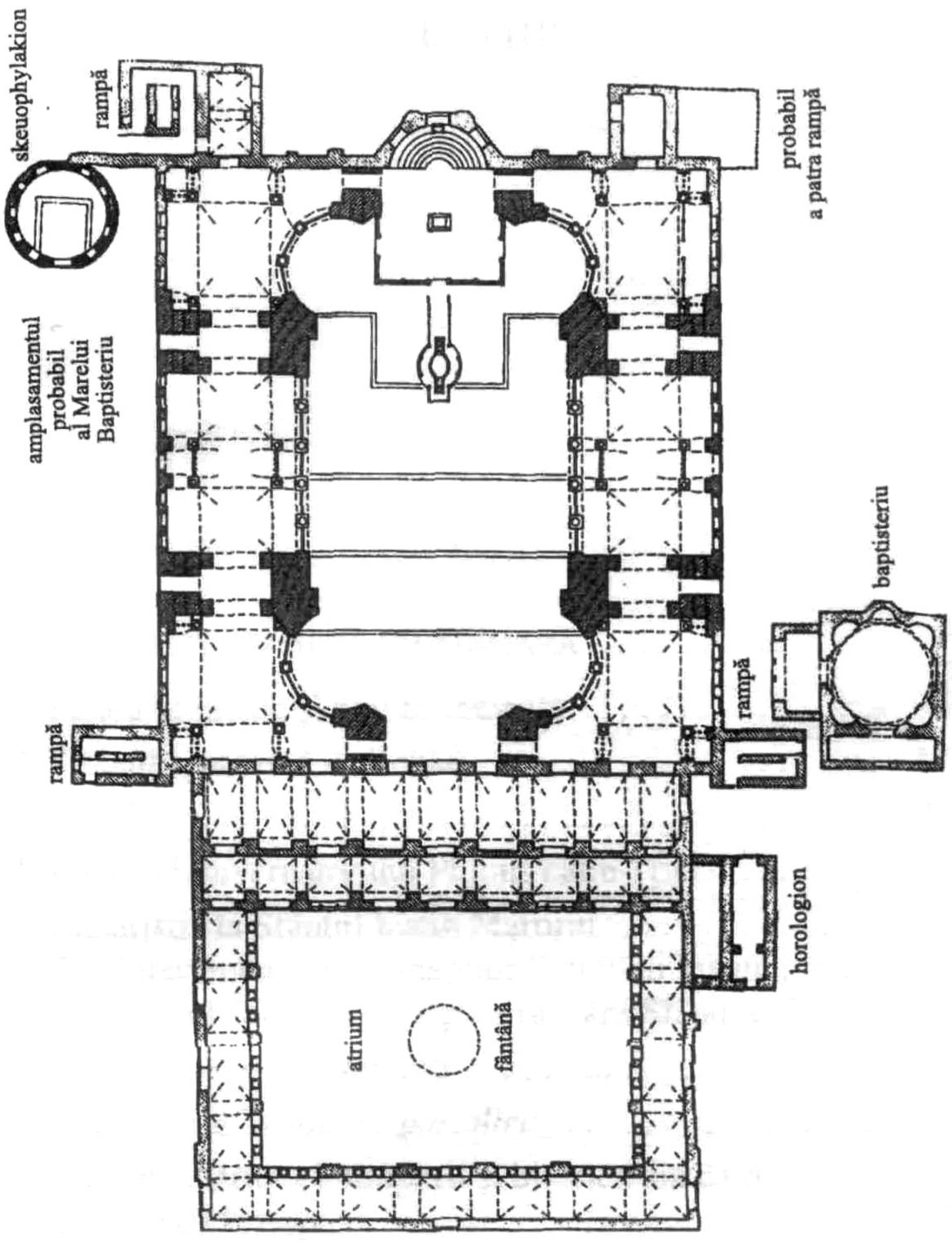
Slujbele de obşte pentru toate categoriile de sfinţi – îngeri, prooroci, apostoli, ierarhi, mucenici şi sfinţiţi mucenici, cuvioşi, sfinte femei (cuvioase şi muceniţe), tămăduitori fără de arginţi, drepţi şi nebuni pentru Hristos – sunt adunate în cartea numită ***Mineiul de obşte***.

O bună parte din imnografia Mineilor este destul de veche, dar ea n-a fost organizată şi sistematizată în vreo carte. Alcătuirea Mineielor în forma de azi se datorează imnografilor bizantini din sec. IX înainte, ca Sf. Metodie Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolului, Iosif Graptul, Ioan al Evhaitelor şi alţii imnografi mai ales athoniţi. O ultimă completare şi chiar revizuire a Mineilor a fost făcută în sec. al XIX-lea la Mănăstirea Cutlumuşi de un grup de monahi în frunte cu monahul Vartolomeu.

În prezent fiecare Biserică locale adaugă în propriile ediţii ale Mineilor Slujbele Sfinţilor noi canonizaţi sau a celor care se bucură de o cinstire locală.

O carte destul de importantă atât pentru altar, cât mai ales pentru strană este **Tipicul** sau **Tipikonul** (τυπικόν)**.** Această carte are o istorie foarte complexă ce va fi studiată aparte. Cartea cuprinde rânduielile slujbelor din duminici, sărbători şi zilele de rând, reglementând reguli şi pentru diferite cazuri de suprapune a diferitor slujbe, mai ales în perioada Triodului şi Penticostarului. Vechile Tipicuri monahale reglementau şi diferite reguli de organizare mănăstirească, inclusiv rânduiala de servire a meselor şi rânduiala posturilor. Cel mai cunoscut şi mai întrebuinţat Tipic este cel al Mănăstirii Sf. Sava cel Sfinţit de lângă Ierusalim. Acesta s-a format pe parcursul mai multor veacuri, până în sec. XII, iar începând cu sec. XIII-XIV s-a generalizat în tot spaţiul ortodox.

La toate aceste cărţi se mai adaugă şi unele secundare, ca Acatistierul, Catavasierul, Irmologhionul şi cărţile de muzică bisericească.



Reconstrucția planului Aghiei Sofia

BIBLIOGRAFIA GENERALĂ
FOLOSITĂ LA ELABORAREA CURSULUI

1. *** ***Sfânta Scriptură (Biblia),*** Ed. ÎPS Bartolomeu Anania, IBMBOR, Buc. 2002 şi Ediţia („clasică") a Sf. Sinod, Buc. 1991.
2. *** ***Canoanele Bisericii Ortodoxe,*** trad. şi note de Arhid. Prof. Ioan N. Floca, ed. 1992.
3. *** ***Dictionnaire d'archéologie chretienne et liturgie (DACL),*** Paris, 1907 *sq.*
4. *** *Православная Энциклопедия,* Москва, 2000 *sq.*
5. *** ***Устав Церковного звона,*** Moscova, 2002.
6. Алымов Виктор, ***Лекции по Исторической Литургике,*** *Holy Trinity Orthodox School.*
7. Arranz Mihail, ***Istoria Tipikona,*** (l. rusă), curs dactilografiat de la Academia Duhovnicească din Leningrad, 1978, 112 p.
8. Branişte Ene, Pr. Prof., *Cultul Bisericilor Creştine vechi din Orient,* în „Ortodoxia" nr.1/1965
9. Idem, ***Liturgica specială (LS 1980)***, , Ed. IBMBOR, Buc. 1980.
10. Idem, ***Liturgica generală (LG 1993),*** Buc. 1993. Acest „manual" a fost reeditat într-o variantă puţin revizuită, în două volume (Galaţi 2002).
11. Idem, ***Originea, instituirea şi dezvoltarea cultului creştin,*** în "Studii Teologice", nr. 3-4/1963.
12. Idem, ***Probleme de actualitate ale Bisericilor de azi. Dezvoltare (evoluţie) şi revizuire (adaptare) în cult, din punct de vedere ortodox,*** în rev. "Ortodoxia", nr. 2/1969.
13. Idem, ***Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe. Îndrumător pentru zugravii de biserici,*** în rev. BOR 5-7/ 1974.
14. Evseeva Lilia ş.a., ***История Иконописи: VI-XX века,*** Moscova АРТ-БМБ, 2002.
15. Karaisaridis Konstantinos, Pr., ***Elemente liturgice specifice în Biserica Ortodoxă Română,*** (Atena). Noi vom cita după rezumatul făcut de Pr. Petru Sidoreac în rev. "Teologie şi Viaţă", nr. 1-6/1997.
16. Idem, ***Opinii ale teologilor actuali ai Bisericii Greciei în legătura cu problema revizuirii cultului ortodox,*** în rev. "Studii Teologice", nr. 1-2/1980.
17. Makarios Simonopetritul, Ierom.***, Triodul explicat (TE),*** Ed. Deisis, Sibiu, 2000.
18. Necula D. Nicolae, Pr. Prof. Dr., ***Tradiţie şi înnoire în slujirea liturgică, 3 volume,*** Ed. Episcopiei Dunării de Jos, 1996, 2001 şi 2004.
19. Sf. Simeon al Thesalonicului, ***Tractat asupra tuturor dogmelor…,*** trad. Toma Teodorescu, Buc. 1865, (reeditare: vol.I, 2002).
20. Pr. Prof. Petre Vintilescu, ***Liturghierul explicat (LEX),*** Ed. IBMBOR, Buc. 1998.
21. Uspenskiy B.A., ***Statutul liturgic al ţarului în Biserica Rusă şi împărtăşirea lui cu Sfintele Taine. Studiu istorico-liturgic***. Rev. Учебные Записки, Moscova 2/1996.
22. *Желтов М. С.* ***Чин освящения храма и положения святых мощей в византийских Евхологиях XI века*** // Реликвии в искусстве и культуре восточнохристианского мира. М., 2000. С. 111–126. http://www.mzh.mrezha.ru/ZhOsv11v.pdf
23. URL: mzh.mrezha.ru/classics.html